אוצר החיים

כי חיים הם למצאיהם
(משלי ד׳, כ״ב.)

ירחון לתורת ישראל ולדברי ימי חייו.

מחירו לשנה	ערוך בידי	האדרסה להמערכת
שני דולרים	הרב חיים יהודה עהרענרייך	Humenné Cechoslowakia.

שנה שביעית — הומעננע ניסן תרצ״א — מחברת ז

OZAR HACHAIM

Abhandlungen über Wissenschaft
und Geschichte des Judentums.
Redacteur:
Rabbiner CH. L. EHRENREICH.

VII. Jahrg. — Humenné, Nisan 5691. — 7 Heft

התוכן:

Buchdruckerei Leopold Glanc, Turna nad Bodvou, Slovensko.

ב״ה

אל חותמי „אוצר החיים״!

הזהרו לשלוח דמי החתימה לשנת תרצ״א!!!

פרס א׳ לחותמי „אוצר החיים״!!!

החותמים ששלמו והמודרזים במשלוח דמי החתימה מקבלים את הספרים שיצאו לאור על ידי העורך הרב חיים יהודה עהרענרייך במחיר זול מאוד רק בעד **5 דולרים עם המשלוח.**

ואלה הספרים שי״ל ע״י:

1) ספר הפרדם לרש״י ז״ל
2) פירוש י״ג מדות לרבינו סעדיה גאון ז״ל
3) ספר אבודרהם השלם
4) ספר מנהגים לרבי אברהם קלויזנער ז״ל
5) תשובות הגאונים מן הגניזה
6) חפץ ה׳ לאור החיים ז״ל
7) מנחת קנאות למהר״ץ חיות ז״ל
8) כתבי רבי עזריקם ספדא
9) שיטה מקובצת למסכת ביצה
10) ספר התמיד לרבינו ראובן בן חיים ז״ל

פרס ב׳ לחותמי ה„אוצר החיים״!!!

כל כרכי „אוצר החיים״ שיצאו לאור עד היום (תרפ״ה—תר״ץ 6 כרכים) רק בעד **5 דולרים עם המשלוח.**

ב פסח. *)

בערב פסח. ולא אמרו אלא „ערבי פסחים
(פסחים פ״י מ״א) ואסיקנא (פסחים ק״ז:)
כן „אמר רב אסי אבל מטבל הוא
ירית יכול לאכול פת" (טור אורח חיים

„אמר ר' לוי האוכל מצה בערב הפסח
תו בבית חמיו לוקה. תני ר' יודה בן
סימון בשם ר' יהושע בן לוי ר ב י לא
מן הדא דר' לוי ולא המין מן הדא דר'
יה הוה, 3) לא תלמידיה דר' יעקב בן
: מנא רב יונה אבא הוה בכור והוה אכיל.
מן הדא ר' איסתנים הוה כד אכיל
לא הוה אכיל בימּמא כדי שיכנס

ז ק״ח. „רב ששת הוה יתיב בתעניתא כל
ת סמוך למנחה גדולה תנן ומשום פסחא
' פיסחא הוא וסבר לה כי הא דאמר רבי
פסח ששחטו שחרית בארבעה עשר לשמו
פסחא דסבר בין הערבים בין ערב דאתמול

מקלת בנטעי בחורים שנה ו' לד ל״ד ואפריון

לא הוה אכיל לא חמץ ולא מצה משום דר'
״ע הגרס: „לא מצה מן הדא דר' לוי דהאוכל
ר ואקשינן דרבי פלוני הוה בכור והוה אכיל
בפרי מגדים שם א״א סק״ג בזה״ל: ועיינתי
פסח כל היום וכו' ומשני אלמא בגין דהוה
וכו' בגין דהוה בכור". והמגיה המדפיס

„ורבי תלמידיה דרשב״י דהוי לא תלמידיה דרבי
של אלישע־אחר, השוה אג״ת כרך ב' ח 3 לד 331

ומחקה הקרבן עדה ופני משה וגרסו „למצה".
להרמב״ן שם פ״ג הגירסא „למצות".

הה״ג ד״ר ש. פעלדמן הי״ו

Sehr geehrter Herr
Sr Ehrw. Herrn Rabbiner ....

Wir bitten höflichst den Abonnementsbetrag für das laufende Jahr .... תרצא .... **möglichst bald** zu überweisen.

Wir bitten aber diejenigen Verehrer der Torah-Wissenschaft die **hiezu** in **der** Lage sind, **freiwillig** einen **erhöhten Beitrag** einzusenden, **und** es uns **dadurch** zu ermöglichen, diese einzige Talmudisch-Wissenschaftliche Monatschrift regelmässig herauszugeben.

Mit Torah-Grüsse Achtungsvoll:

Rabbiner CH. L. EHRENREICH,
Red. d. „Ozar Hachaim".

ב"ה

אל חותמי „או

הזהרו לשלוח דמי החתי

פרס א' לחותמי „א

החותמים ששלמו והמודרים במי
שיצאו לאור על ידי העורך הרב חיי
זול מאוד רק בעד 5 דולרים עם המשלוח

ואלה הספרים שי"ל ע"י:

1) ספר הפרדס לרש"י ז'
2) פירוש י"ג מדות לרבי
3) ספר אבודרהם השלם
4) ספר מנהגים לרבי אב
5) תשובות הגאונים מן ז
6) חפץ ה' לאור החיים ז
7) מנחת קנאות למהר"ץ
8) כתבי רבי עזריקם ספ
9) שיטה מקובצת למסכ
10) ספר התמיד לרבינו

פרס ב' לחותמי ה„או

כל כרכי „אוצר החיים" שיצאו לאור
רק בעד 5 דולרים עם המשלוח.

הרב ח. י. עהרענרייך.

תענית בערב פסח. *)

במשנה ותוספתא אין זכר לתענית בערב פסח. ולא אמרו אלא „ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל עד שתחשך" (פסחים פ"י מ"א) ואסיקנא (פסחים ק"ז:) „סמוך למנחה קטנה". ומסמוך למנחה גם כן „אמר רב אסי אבל מטבל הוא במיני תרגימא" (שם). „אבל קודם שעה עשירית יכול לאכול פת" (טור אורח חיים סימן תע"א).

אמנם בירושלמי פסחים פ"י ה"א „אמר ר' לוי האוכל מצה בערב הפסח כבא על ארוסתו בבית חמיו ;הבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה. תני ר' יודה בן בתירה אומר בין חמץ בין מצה אסור. רבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי רבי לא היה אוכל לא חמץ ולא מצה א) לא מצה מן הדא דר' לוי ולא חמץ מן הדא דר' יידה בן בתירה ור' תלמידי דר' יודה בן בתירה הוה, ב) לא תלמידיה דר' יעקב בן קודישיי הוה. אלא בגין דהוה בכור. אמר רב מנא רב יונה אבא הוה בכור והוה אכיל. אמר רב תנחומא לא מן הדא אלא מן הדא ר' איסתנים הוה כד אכיל בימּמא לא הוה אכיל ברמשא. ולמה לא הוה אכיל בימּמא כדי שיכנס לישבת ג) בתאוה".

והישוה לזה המאמר בבבלי פסחים ק"ח. „רב ששת הוה יתיב בתעניתא כל מעלי יומא דפסחא נימא קא סבר רב ששת סמוך למנחה גדולה תנן ומשום פסחא הוא דילמא מימשך ואתי לאימנועי מלמעבד פיסחא הוא וסבר לה כי הא דאמר רבי אושעיא אמר ר"א מכשיר היה בן בתירא בפסח ששחטו שחרית בארבעה עשר לשמו ומצפרא זמן פסחא הוא דכולי יומא חזי לפסחא דסבר בין הערבים בין ערב דאתמול

---

*) המאמר הזה נדפס כבר בשנוי במקצת בנטעי נעורים שנה ו' צד ל"ד ואפריון תרפ"ד צד 116.

א) בספר „המשביר" מגיה: „רבי לא הוה אכיל לא חמץ ולא מצה משום דר' יודה בן בתירה". והנה בפר"ח או"ח סימן ת"ע הגרס: „לא מצה מן הדא דר' לוי דהאוכל מצה בערב פסח כו' ולא חמץ בגין דהוה בכור ואקשינן דרבי פלוני הוה בכור והוה אכיל ומשני אלא ר' איסתנים הוה". והעיר על זה בפרי מגדים שם א"א סק"ג בזה"ל: ועיינתי בירושלמי לא חמץ כבן בתירא דמכשיר פסח כל היום וכו' ומשני אלמא בגין דהוה בכור וכו'. ונראה שצ"ל בפר"ח „ולא חמץ וכו' בגין דהוה בכור". והשמיט המדפיס מלת „וכו'".

ב) ראה בירושלמי שבת פ"י ה"ה: „ורבי תלמידיה דרשב"י דהוי לא תלמידיה דרבי יעקב בר קודשי הוה". ר"י זה הוא בן בתו של אלישע־אחר, השוה אג"ת כרך ב' ח"ב צד 331 הערה 18 ותת"א צד 770.

ג) מלת „בשבת" אין לה פירוש, ומחקה הקרבן עדה ופני משה וגרסו „למצה". וכן היא בר"ן פסחים סימן תשכ"ב ובמלחמות להרמב"ן שם פ"ג הגירסא „למצות".

לערב דהאידנא אמרי לא שאני רב ששת דאיסתנים הוה דאי טעים בצפרא מידי לאורת לא הוה מהני ליה מיכלא".

הנה רב אשי „הוה יתיב בתעניתא כל מעלי יומא דפסחא", ואי לישנא ד„תעניתא" היא „לאו דוקא אלא שומר עצמו מלאכול אי נמי היה מקבל עליו ממש תענית כדי שיהא נזכר ונזהר מלאכול" (תוספות פסחים שם ד"ה רב ששת), על כל פנים נראה דלא אכל כלום כל מעלי יומא דפסחא. אבל מהירושלמי הנ"ל ידענו אמנם שרבי „לא היה אוכל לא חמץ ולא מצה", אבל לא שהיה יושב בתענית — וכדמפרש ואזיל „לא מצה מן הדא דר' לוי ולא חמץ מן הדא דר' יודה בן בתירה"; ואפשר דגם איסתנים אוכל מיני תרגימא כדמשמע בבבלי פסחים ק"ז:; — אך לטעמא „בגין דהוה בכור", לא אכל חמיץ ומצה, קשה, מאי טעמא דוקא חמץ ומצה? ממה נפשך, אם חייבים הבכורים להתענות, אין זה תענית, ואם אינם חייבים להתענות, למה מנע עצמו מחמץ ומצה?

אולם בין מהירושלמי ובין מהבבלי יוצא, שזה לא היה אסור צבורי אלא ענין של אותן החכמים בלבד. בכל זאת מצאנו שבאלכסנדריא מקום מושב של פילון היו מתענין בזמנו בערב פסח. (בעער, ציר געשיכטע דעס פסחפעסטעס צד 50) ובזמן הגאונים נהגו „הבכורות שמתענין בערב הפסח והצנועין בשביל המצה שיכנסו בה בתאוה" (מסכת סופרים פרק כ"א ה"ג).

בספרות הגאונים, בשאילתות, ברב אלפס, ברמב"ם, בראב"ן ובכמה פסקי הראשונים אין זכר לתענית בערב פסח, לא תענית צבורי ולא תענית בכורים.

אולם בתוספות פסחים ק"ח. בד"ה רב ששת כתבו: „והבכורות נהגו להתענות ערב פסח דקתני במסכ' סופרים וכו'". גם בראבי"ה (הוצ' מק"נ ע"י א. אפטוביצר) סימן תקכ"ה כתב: „בערב פסח מתענין הבכורים וכך שנינו במסכ' סופרים, וכן האיסתנים. והירושלמי פליג.... ומשמע דפליג אמסכ' סופרים. והנוהגין להתענית אפילו בוכרי דאימיה כמו מעשה מכות הבכורות דמצרים. ומיהו גדול הבית לא, דכולי האי לא מחמרינן". ובמלחמות להרמב"ן פסחים פ"נ הביא הירושלמי הנ"ל וכתב אהא דמתרץ „אלא דהוה בכור פי' והבכורות מתענין בע"פ מנהג במסכ' סופרים וכו'". וכ"כ הר"ן שם.

גם הרקח בסימן ר"ע כתב: „הבכורות מתענין יום י"ד ואם חל הפסח יום א' מתענין יום ה' בשילהי מ"ס הבכורו' מתענין בע"פ תני ר' יהודה בן בתירה או' בין חמץ בין מצה אסיר ואע"ג דאמר התם אבא בכור הוה ואכיל אין עושין כך במסכת שמחות הבכורות מתענים. איסתנים שהוא מעונג יתענה כרב ששת דיתיב כולי מעלי פסחא בתעניתא בפ' ע"פ (ד' ק"ח) ואמרי' התם בירושלמי רבי לא הוה אכיל לא חמין ולא מצה לא מפני שהוא בכור אלא רבי איסתנים הוה אי הוה אכיל בימּמא לא הוה אכיל בליליא". [דברי הרקח משוללים הבנה. ובפרט אין במסכת שמחות שהבכורות מתענים — ונראה דעירוב דברים יש כאן ויש לתקן.]

וראה בארחות חיים דין ערבי פסחים [דף ע"ז:] סימן י"ג: „ובירושלמי נזכר שמנהגם היה: שהיו מתענין הבכורות בערב הפסח".

ובשבלי הלקט השלם סימן ר"ח כתב: „כתב אחי ר' בנימין נר"ו יש אנשים שנהגו סילסול בעצמן שלא לוכל חמץ בערב הפסח כל עיקר וגם מצה אינם אוכלין אלא מעבירין כל היום בפירות ומיני תרגימא ויש להם סמך בירושלמי וכו' הא למדת שאין איסור בדבר והרוצה לוכל חמץ עד ארבע שעות הרשות בידו ואם רוצה להחמיר על עצמו כדר' יהודה בן בתירא או כדי שיכנס למצה בתאוה ינוחו לו ברכה על ראשו וכו'. כתב רבינו ישעיה זצ"ל בפסקיו בפרק ערב הפסח רב ששת הוה יתיב בתעניתא במעלי יומא דפסחא משום איסתנים וכו' ועלה גרסינן בירושלמי דילמא בכור הוה רב ששת ומסיק לא איסתנים הוה (?) ומוכיח משם שהבכורות נוהגין להתענות ערב הפסח וכך נוהגין עכשיו בכל קהילות המערב וכדבריו מצאתי במס' סופרים וכו'". [מה שהביא בשם הירושלמי דאדרב ששת מקשה דילמא בכור הוה, ליתא לפנינו. ועיין בברכי יוסף או"ח סי' ת"ע מה שהביא בשם שדה יהושע ויש"ל בשם ר' ישעיה ולא הזכיר דבריו הנ"ל.]

והרא"ש פסחים פ"י סימן י"ט הביא הירושלמי הנ"ל וכתב „ומכאן יש סעד למה שנהגו הבכורות להתענות בע"פ למאי דאמר רבי בכור הוה וכן יש במסכת סופרים וכו' אמר רב אשי אמר רב אבל מטבל הוא במיני תרגימא וכו'". [הא דהביא הרא"ש דברי רב אשי כאן לא ידענא אמאי קא, הלא הבכורים נהגו להתענות בע"פ? ואפשר דקאי ארישא דרב ששת הוה יתיב בתעניתא משום דאיסתנים הוה, ואוכל מיני תרגימא, כמ"ש לעיל.]ד)

ד) ומה שהביא הרא"ש בשם הירושלמי לתענית בכורות כבר העיר הרב חיד"א בספרו ברכי יוסף או"ח סימן ת"ע הרי זה הוא לס"ד דירושלמי אבל למסקנא ליתא. והביא שהרב שדה יהושע הקשה על הרא"ש ועל שבלי הלקט וכתב דהר"ן פ' אלו עוברין מייתי נוסחת הירושלמי ר' מונא אמר אבא הוה בכור ולא הוה אכיל ובנה על יסוד גירסא זו וכתב דהיא גירסת הרא"ש ושבלי לקט ונדחק בדבריהם ע"ש באורך. ודחה דבריו דדברי הר"ן הללו לא מפי עצמו אמרן אלא משם הרמב"ן והרם דברי הרמב"ן קיימי אדוכתייהו על כן יאמר בספר מלחמות ה' ק"פ אלו עוברין והם מייתי כגירסתנו. וגם הרשב"ץ במאמר חמץ דף ל"ג הביא לשון הירושלמי כגירסתנו ועליה כתב דברי הרמב"ן והר"ן ע"ש ופשוט דט"ס נפל בדברי הר"ן. ותו דאיך כתב כן בשם שבלי הלקט והרי בשבהל"ק סי' נ"ט הביא הירושלמי כגירסתנו קודם הלשון שהביא הוא משבהל"ק באותו הלשון הוא משם רבינו ישעיה ונראה דהרב שדה יהושע הגיה לשון שבהל"ק. והוא ראה בשבהל"ק כ"י סי' ר"ח ובפסקי הלכות רבינו ישעיה לפסחים כ"י שהכל הוא כנוסחת שבהל"ק בדפוס. — וראיתי בשירי קרבן לבעל קרבן העדה שתמה כן על הרא"ש שהביא בשם מהירושלמי הנ"ל למאי דנהגו הבכורות להתענות בע"פ, אדרבא מיניה איפכא מדפריך עליה דהא ר' יונה אבא בכור הוה והוה אכיל ומוכרח למיסדר מאוקימתא קושייתא ש"מ דאין הבכורות מתענין. ואין לומר דשמעינן דיש לבכורים להתענות אם ירצו להחמיר ע"ע דהא ודאי ליתא דא"כ ליתני דר' החמיר ע"ע. וסיים, ואלו היה מפרש כמ"ש למעלה דאף המסקנא דר' היה בכור הי' ניחא אבל מדכתב ומסיק דר' איסתנים הוה קשה ול"ע. אמנם כמה דאיקא פירושו שפירש לישנא דירושלמי: „ולמה לא הוה אכיל הכא ביומא וכו', דה"ק אס"ד דטעמא דר' לא הוה אלא משום דהוה איסתנים היה לו לאכול מעט ביומא כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה אלא ודאי דטעמיה משום דהיה בכור והיא

וראה בספר מרדכי בתוספת מערבי פסחים: „רב ששת איסתנים וכו' ועכשיו נהגו הבכורות להתענות בע"פ והכי משמע במסכ' סופרים וכו' ובירושלמי נמי וכו' ומיהא התם דהי לה וכו' ורבינו יחיאל היה אומר דמותרין לאכול מיני תרגימא". וכתב שם בבגדי ישע דקאי אאיסתנים יעיי"ש. אבל הב"י באו"ח סי' ת"ע הבין דר' יחיאל אמר זה אבכורים, וסיים „ולא נהגו כן".

ורבינו בעל הטורים קבע להלכה באו"ח סימן ת"ע ש„הבכורות מתענין בע"פ" וכן בשלחן ערוך שם סעי' א'. ה) ואחריהם הלכו כל הפוסקים האחרונים לקיים דברי הצום הזה, והחמירו בו עוד הרבה. ו)

אמנם טעמה ונימוקה של התענית בכורים לא גילו המחמירים בה, עד שבא רבינו בעל הטורים מוסיף והולך להודיע לנו גם „הטעם זכר לנס שניצולו ממכת בכורות".

טעם זה מפליא מאוד, מלבד השאלה שיש לשאול לדברי הגאונים עד רבינו בעל הטורים שהזכירו התענית בכורים בלי טעם, עוד יותר יש לתמוה בנתינת הטעם שנתן רבינו בעל הטורים. כי היכן מצינו שנתקן תענית לזכר המקום והזמן שנעשה נס לישראל, לימי משתה ושמחה קבעוהו, ולא לקרוא בו מגילת תענית? צא ולמד מחנוכה ופורים שלא תקנו זכר לימי הצרות והרדופות, רק לימי הנצחון והישועה. וכן אמרו חכמינו בירושלמי (סוטה ט' י"ב) „בראשונה כל צרה שהיתה באה על הצבור היו פוסקין שמחה כנגדה משבטלה". ובמדרש רבה (ס"פ בא) איתא „ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה, משל למלך שנשא אשה במדינת הים והגיעוה גלים עד שלא נכנסה אצלו, אמר לה אל תזכרו כל הגלים שעברו עליך אלא אותו היום שפולטת מהם תהא זוכרת אותו, ועשו אותו שמחה בכל שנה. כך ישראל נגלה עליהם הקב"ה וגאלם, וכמה גלים קשים עברו עליהם ועשו להם תשועה לכן הזהירו שיהיו שמחין בהם בכל שנה ושנה". הרי שאין לעשות זכר לצרות שעברו וחלפו?

ומה שאנו מתענין בשלשה הצומות — י' טבת, י"ז תמוז, ט' אב — לא זכרונות המה, רק לדאבון לבנו אנו מתאבלים, כי מאז ועד היום לא נושענו, ויהודה

משלים התענית". — גם בפרי חדש או"ח סי' ת"ע עמד על זה דבירושלמי דפי' ע"פ לא קאמר רק מילתא שהבכור יתענה מ"מ כבר נהגו העולם להתענות עפ"י מסכ' סופרים ודלא כהמרדכי בשם רבינו יחיאל דמותרים לאכול מיני תרגימא וקאי אבכורות וכמו שהבין הב"י ודלא כהר"ם הלוי סי' ג'. וכתב די"ל שטעם ר"י משום דבירושלמי אמאי דר' לא היה אוכל לא קאמר ולא מלה דמשמע מיני תרגימא היה אוכל הוי בעי למימר משום דהוה בכור ומעתה מתענין דקתני במסכת סופרים לאו דוקא אלא ר"ל עינוי בעלמא ועיין בטור ובית יוסף לעיל בסימן תכ"ט.

ה) צחוק עשה לנו האי מחבר ספר פאר יצחק לאמר בשם צדיק אחד כי ט"ס הוא בטוש"ע ובמקום הבכורות מתענים בע"פ צ"ל מתענגים, והצדק עם האדמו"ר הנ"ל ממונקאטש שליט"א כי אין כדאי לטפל בהבליו, אך הירושלמי הנ"ל מוכיח בפירוש שלא לאכול רק להתענות עיי"ש.

ו) ראה שו"ע והגה"ה או"ח ת"ע מהרי"ל וחק יעקב ועוד.

עודנו יושב בין הגוים על אדמת נכריה. ועל אשר יצאנו מאורה לאפילה, משמחה לינון ומחרות לשיעבוד מלכיות תדאג נפשינו. ותענית אסתר שאני, כי מרדכי ואסתר צוו לקיים דברי הצומות האלה, וזכרון לצומות אלו אנו עושים, אבל למאורע שהוציא ה׳ אותנו מאפילה לאורה מינון לשמחה ומשיעבוד להרות אין זכר למרירות כלל. ועוד הלא על כל ישראל היה להתענות, כי כולם ניצולו מידי מצרים?

והיום הזה נהגו העולם להפטר מתענית בכורים ז) — על ידי סיום לימוד מסכת מהתלמוד, למען לעשות בו ביום שמחה של סיום המצוה. ולשמחה זו משתתפים גם אנשים אשר לא למדו ולא שמשו דברי התורה הזאת. והיא לפלא! לשמחה זו היכן מצאו סעד וסמך? מאי שאני תענית בכורים משאר תעניות שלא נתנו להפטר בשמחת התורה?

דברי תימה כאלה יכולים להתקיים כל זמן שאנחנו מביטים בהמנהג הזה בהבטה בעלמא כלאחר יד. לא כן אם אנו מסתכלים בהשינוי הגדול שנעשה בחיי הבכורים, על חובותיהם ועל נזקיהם, אז נראה כי על אדני אמת וצדק נוסד המנהג הזה.

אחרי אשר הכה ה׳ את כל בכור בארץ מצרים, נצטוה משה לקדש את הבכורים, שנאמר: „קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה". (שמות י״ג, ב׳). וקדושת הבכורים נזכרה עוד במקראות האלה: „כי לי כל בכור, ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור ישראל" (במדבר ג׳, י״ג). „כי לי כל בכור בבני ישראל . . . ביום הכותי לי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אותם לי" (שם ח׳, י״ז).

ועל מה נתקדשו הבכורים? דבר זה יוצא מפורש מדברי קדמונינו. „ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, ראוין היו כל ישראל לאכול בקדשים עד שלא עשו את העגל נטלו ונתנו לכהנים". (מכילתא שמות י״ט). הטיבו קדמוננו להתבונן ולראות, כי הכוונה הראשונה היתה לקדש את כל ישראל, על ידי שהכשירו את בכור כל העם מקצה לכהונה ולאכילת קדשים. (זאב יעבץ). והבכורים האלה נקראו כהנים, כמו שפירשו רש״י רשב״ם וראב״ע בדברי הפסוק, וגם הכהנים וגו׳ (שמות י״ט, כ״ב). ובעבודת הכהונה אנו מוצאים את הבכורים (שמות כ״ד, ה׳) וישלח את נערי בנ״י ויעלו עולות. שפירושו: בכורים. (אונקלוס, רש״י, רשב״ם, ורמב״ן, יומא כ״ד. במדבר רבה ד׳). ומסורה עתיקה ונאמנה מס״ה לנו משנתנו: „עד שלא הוקם המשכן הי׳ הבמות מותרות ועבודה בבכורות, משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים" (זבחים קי״ב). מכל זאת שמענו שהעבודה היתה בכוונה ראשונה מוכשרת להבכורות.

אך לא נתקיימה מצוה זו בידם, כי מיד קלקלו דרכיהם לעשות עגל מסכה, והם הבכורים היו ראש החלוצים לעבודה זרה זאת. כמו שמסירה היא בידי חכמינו: „שבר ה׳ מטה רשעים אלו הבכורות שהקריבו לעגל תחלה" (ירושלמי מגילה א׳, י״א) ואז קם משה במחנה וקרא: מי לה׳ אלי. ויאספו אליו כל בני לוי. ויאמר משה מלאו

ז) ראה כף החיים (ירושלים) סי׳ ת״ע אות י׳.

ידכם היום לה׳ (שמות ל״ז, פ״ו) בדבר הזה התחנכו להיות כהנים למקום (רש״י שם) קרובי ידכן קורבנא. (אונקלוס שם, זבחים דף מ׳). ועל זה נאמר: ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור פטר רחם בבני ישראל. (במדבר ג׳, י״ב) ואקח את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל (שם ח׳ י״ז). ונטלה הכהונה מן הבכורים ונתנה לשבט לוי „אשר לא נשתתפו במעשה העגל, ומסרו עצמן על קדושת השם, שנאמר ויאמר מי לה׳ אלי ויאספו אליו כל בני לוי, אמר הקב״ה הם נשתתפו לי אף אני אשתתף להם... אבל הבכורות הם רחקו עצמן מן הקב״ה והם הקריבו לפני העגל לכך הרחיקן הקב״ה״ (במדבר רבה ד׳). ועוד ביותר דיוק נמסר לנו בענין זה: „אמרו רבותינו למה צוה הקב״ה לפדות בכורי ישראל בלוים, שבתחילה היו הבכורות משמשין עד שלא עמד שבט לוי... כן בשעה שהקריב משה בסיני הבכורות הן הקריבו שנ׳ וישלח את נערי בני ישראל, מהו נערי הבהורין שבבכורות ויעלו עולות. הא למדת שלא היה אדם מקריב אלא הבכורות וכיון שעשו ישראל אותן המעשה... אמר להם האלהים אני נתתי פרוקפי לבכורות ועשיתי אותן גדולים בעולם וכפרו לי ועמדו והקריבו לפני העגל, הרי אני מוצא את הבכורות ומכנים את בני לוי״ (שם). „ואעפ״כ היו הבכורות חייבין כליה אמר האלהים יבאו בני לוי ויפדו אותן, לפיכך אתה מוצא הלוים פודין את הבכורות״ (שם) ממאמרי קדמוננו המובאים בזה יוצא מפורש, השינוי הגדול שנעשה בחיי הבכורים, כי נפסלו בכורי ישראל מן הכהונה.

ועל הפסול הזה שנפסלו בכורי ישראל מן הכהונה — נראה לדעתי — נהגו הבכורים להתענות בע״פ, ביום שנתקדשו בה, להביע צערם על שנטלה מעל ראשם אותו איצטלא שנכשרו בליל הפסח בהכות ה׳ את כל בכור מצרים, להיות כהנים לעבודת הקרבנות, יען שחטאו בעגל ונתנה הכהונה ללוים. ואפשר שגם כוונת רבינו בעל הטורים על דברינו תסובב, לאמור טעם לתענית בכורים זכר לנס שניצולו ממכת בכורים, כי אז תמורת בכורי מצרים נתקדשו המה לכהונה, כמו שהוכחנו במאמרנו שנסמך מצד צוות השם למשה לקדש את הבכורים, ובהתעוררות הדבר הזה, חוב עליהם להצטער כי נטל הכבוד הזה מהם, על אשר נכשלו באשמת הגלולים, ובאמת אין כאן זכר תענית להמאורע שניצולו מהמכה הנפלאה הזאת — כי כבר אמרתי שעל דבר החילוף מהרע להטוב, מהאור להחשך, אין זכרון להרע ולהחשך, רק האור והטוב יעמד הי. אך הצער הזה ראוי להבכורים מחמת החילוף שנעשה להם מהטוב להרע. — ודומה התענית הזה לשאר תעניות — כי לא נתקיימה בהם הכהונה לקדושה עולמית. ועל הדבר הנעדר מאתם עליהם להתענות.

ואם השערתנו במנהג התענית בכורים בע״פ, קרובה לאמת — שלא באה כי אם על שנעדר מהם קדושת הכהונה לעבוד בשמירת הקדש, נקל לנו למצוא גם טעם נכון מאוד בזה שנהגו גם כן לפטור מהתענית בכורים על ידי שמחת התורה ביום הזה, כי הלא דבר הוא: שלא הקלו כן בשאר תעניות?

אך נתבונן מעט בדברי חכמינו שהורנו שהתורה שקולה כעבודה, ולרבים מהם עוד יותר מעבודה, כאשר מבואר במאמרם: „כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה, כך תלמוד קרויה עבודה״ (ספרי דברים מ״א). „בכל מקום מוקטר ומוגש לשמי — מלאכי א׳, י״א — ארשב״נ א״ר יונתן אלו ת״ח העוסקים בתורה בכל מקום מעלה אני עליהם כאלו מקטירין ומגישין לשמי. ומנחה טהורה — שם — זה הלומד תורה

בטהרה" (מנחות ק"י). „הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' — תהלים קל"ד — אריו"ח אלו ת"ח העוסקים בתורה בלילה מעלה עליהן הכתוב כאלו עסוקין בעבודה" (שם). „חכם שיושב ודורש בקהל מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב חלב ודם לגבי מזבח" (א"ד נ' ד'). ר"ל אמר, מאי דכתיב, זאת התורה לעולה ולמנחה להטאת ולאשם ולמילואים לזבח השלמים — ויקרא ז', ל"ז — כל העוסק בתורה כאלו הקריב עולה ומנחה חטאת ואשם" (מנחות שם). הרי מי שעוסק בתורה עומד למעלה במדרגה מן העובד בעבודה, כי למוד אחד של תורה מכריע את כל מיני קרבן. ומעתה נאמר, טעם שנהגו לסיים בתורה ולשמוח בה ביום הזה, להראות כי נמצא תרופה למכת בכורות — הישראלים, שנטלה מהם כהונתם. ולהפיג מעט דעתם בהוראה, שלמוד התורה שקול כעבודה, ולפעמים עוד למעלה ממנה. ועל כן כאשר מסיימים לימוד התורה — פטורים המה להתענות על נטול הכהונה מהם כי הלימוד היא תמורתה קודש....

מנהג תענית בכורים יסודתה בהררת קודש — וכל מי שיודע ומבין לירד לתוך תוכה של השינוי שנעשה בחיי הבכורים, ירגיש בדברינו כי אולי קלענו אל השערה...

ה. ש. ניידהויזען, באלטימארע.

אחד מה„מאמרים" המעופפים.

ישנם מאמרים שנתפשטו בחוגי הלמדנים וירכשו להם זכות „אזרח" אף כי באמת אינם גם „גרים", יען אין איש יודע את מקורם ומי הולידם; והם מעופפים להם באויר מבלי כל אחיזה במציאות. ובכל זאת יש אשר גדולי תורה קולטים אותם מן האויר, עושים אותם יסוד לשקלא וטריא ובונים עליהם מגדלים — מגדלים הפורחים באויר.

מתקימים הם המאמרים המעופפים האלה בזכות של רשלנות*) או הליכה

---

*) הנה עובדא מוכיחה! שני מומחים מלמדני אמריקה, יהואש המשורר ושותפו הד"ר ספיוואק, פרסמו ספר בשם „אידיש ווערטערבוך" — אוסף מלים ופתגמים עבריים שנכנסו בז'רגון של ה„אידיש". את החומר הזה חלקו לשלש מחלקות: ביבליים-מבטאים אשר מקורם בתנ"ך; תלמודים-מבטאים נלקחים מתלמוד ומדרשים; ליטורגים-מבטאים שמוצאם בתפלות ופיוטים. לכאורה הרי עשית החלוקה הזאת כשהיא לעצמה כבר ריח מדעיות נודף ממנה; אך באה הרשלנות ועשתה שותפות עם המדעיות, כביכול, ותצאנה השגיאות הגסות האלה: המבטאים „אוי מה היה לנו", „אין מגלים אלא לצנועים", „ילמדנו רבנו", „כחוט השערה" ו„מה יום מיומים" — מלויכים „ביבלים", והתנ"ך אומר: לא בי הם! המבטאים „גבוה מעל גבוה", „דברי חכמים בנחת נשמעים", ו„קול קורא במדבר" — נרשמים דוקא „תלמודים"; „ברוך משנה הבריות" ו„מרא דעלמא כולא" — נרשמים „ליטורגים". מה גדל כחה של רשלנות! בספרי „זכרי זכר", (סט. לואיס, מא, תרפ"ט) ליון 1558, נגעתי כבר בשאלה זאת —

בעצימת עינים אחר מי שקדם,*) או שנתמהה ונתגדל. זאת אומרת על הרוב הנם מתרשלים האחרונים לחקור ולדרוש עד כמה מתאימה הנוסחא של המאמר, המצוין מאלה שקדמו להם, אל המקור; ואם בכלל נמצא מאמר כזה כל עיקר.

הנני אומר „בזכותה של רשלנות״ יען כי אם נמצא נוסחא בלתי נכונה בדברי הקדמונים, עלינו לדין אותם לכף זכות, באשר יש להם שתי הצטדקויות. ראשית היו אז הספרים „כתבי יד״, ובכן היה גורלה של הנוסחא תלוי ביד הכתבן אשר כל הענין היה לו „כחומר ביד היוצר״ — כתבן בור הטעה את המאמרים מחוסר דעת, וכתבן „מתלמדן״ מעקימת דעת. ושנית לא היו הספרים כתבי היד מצוים בכל מקום, ומכל שכן בידי הכל. לכן, מבלתי יכולת לעיין בספר הנצרך, היו מוכרחים לציין את המאמרים אך כפי שהיו שמורים בזכרונם. והזכרון יש אשר יסרס חלקי המאמר, ויש אשר יערב מאמר במאמר — הצד השוה שבהם שיטעה את המציין; וזה האחרון מטעה, שלא מדעת ושלא בכונה, את המעיין.

לא כן האחרונים! להם כבר היה הספר בנמצא, וכבר היו ספריות אם בבתי כנסיות או בבתי אנשים פרטיים; כי על כן אם הם אינם מביאים מאמר בנוסחתו הנכונה אין זאת אלא רשלנות פשוטה כמשמעה, מלבד מה שמוכח מזה שגדולה אמונתם ב„אומר״ יותר מאשר ב„נאמר״.

ובשם שישנם מאמרים מעופפים כן ישנם גם פסוקים מעופפים,**) אשר

שאלת הרשלנות — והראיתי עד כמה הכשילה ארבעה גדולים שסמכו איש איש על מי שקדמהו תחת לעיין במקור בעצמם.

*) הנה הזוק לזה. ר׳ יצחק ערמה, בעל „עקדת יצחק״, מביא מאמרים מספר הזוהר ומדרש הנעלם בנוסחאות משובשות ובחסרון מלים ושורות שלמות, יען לקחם כמו שמצא אותם אצל מי שקדמהו. הנני מציין בזה שני מאמרים והיו לשני עדים.

א. תא חזי מה דעבד בר נש דא, דקב״ה יהיב ביה נשמתא קדישא לאחיא יתיה בעלמא, ואיהו איתעדר בחובתיה ואתהפך להאי נפשא דבעירא, דאתמר עלה תוצא הארץ נפש חיה (עקדה, שער ו׳). במדרש הנעלם (זוהר חדש), דף י״ז עמוד א׳, נמצא המאמר המובא בנוסחא זו: אורייתא אתקבלת על אדם: חזו מה דעבד בר נש דא, דקודשא בריך הוא יהיב ביה נשמתא קדישא, למיהב ליה חיין לעלמא דאתי, והוא בחובתיה אתחזר להאי נפשא חייתא דהיא נפשא דבעירתא דאפוקת ארעא לבעירתא ולחייתא. הדא הוא דכתיב תוצא הארץ נפש חיה למינה.

ב. אתו לותיה תלת מאה נשמי דצדיקין, ועילא מנהון אדם הראשון דהוה יתיב גביה והוה ממלל עמיה, ובעא דלא אתגלי חוביה לעלמא בר מההוא דאמר אורייתא בגיני ואתכסי בההוא אילנא דגנתא דעדן (עקדה, שער ט׳). ובמדרש הנעלם, שם, דף י״ח עמוד א׳, הנוסחא היא: . . . ואתו עמי תלת מאה נשמי דצדיקייא, ועילא מנהון אדם הראשון, דהוה יתיב גבאי והוה ממלל עמי, ובעא דלא אתגלי חוביה לכל עלמא, בר ההוא דאמרה אורייתא בגיניה; ואתכסי בההוא אילנא דגנתא דעדן.

**) רבים, למשל, אומרים בתור הסכמה „גם אני בחלומי״ — שבוש מדברי שר האופים: אף אני בחלומי (בראשית מ׳ ט״ז); „מתי יהיה האות הזה״ תחת: למחר יהיה האות הזה (שמות ח׳ י״ט); „אמנם חטאתי״ במקום: אמנה (אנכי) חטאתי (יהושע ז׳ כ׳);

נתקלטה בהם שגיאה — שגיאת עם וכהן, ו„שבשתא כיון דעל על"*).

את כל האמור למעלה הבאתי בתור הקדמה לפני הביאי „מאמר מעופף" מש"ס ירושלמי שנתפשט בין הלמדנים כודאי, ובאמת הנהו פרי הדמיון של אחד הדרשנים או הקיה לאיזה מאמר; ובכל זאת בארו אותו שני גדולים (אמנם באופן אחד), ודבריהם מובאים בשני ספרים אשר מחבריהם ותוכנם הנם רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב.

א׳. בספר הקטן „מפעלות אלקים"**) סימן קט"ז, כתוב: „ומדי דברי בזה אודיעך מה ששמעתי בשם הרב המאור הגדול כמהר"ר יואל בעל שם נר"ו, בה"ה מוהר"ר אורי מזאמושט בביאור ירושלמי. רבי חייא חלף אדוך פלן, אתו ואמרו ליה דקא מזלזלי אינשו בע"ש. נטל פתקא וכתב עליה „ביום השמיני עצרת תהיה לכם — אל תקרא „תהיה" אלא „תחיה" (ר"ל על ידי זה יהיו לכם אריכות ימים. ע"ש בבעל הפי׳), דקשה למה נטל פתקא, ולא אמר בפיו בהדיא? ונראה לה"ה הגדול מוהר"ר הנ"ל דאיתא בכמה מקומות דר׳ חייא לא היה יכול לדבר ה׳, וכמו שאמרו רז"ל במגילה כשאתה מגיע ל„והכית" לד׳ לא נמצאת מחרף כו׳; ר"ל שהיה אומר „והכיתי", נמצא הוא חירוף כלפי מעלה. ובזה מבואר שלפי שר"ח לא היה יכול לומר בהדיא „אל תקרא ת ה י ה אלא ת ח י ה, כי הוא היה קורא ח׳ כמו ה׳, על כן נטל פתקא כו׳. ע"כ ה"ה כמוהר"ר יואל הנ"ל; והוא נכון אף שהוא קרוב להלצה".

ב׳. בספר „פנינים יקרים"***) (לקוטי הש"ס), דף מ"ג עמוד א׳, נשנה המאמר הזה וז"ל: „בירושלמי, רבי חייא נפיק לקרייתא, הזי דמחללין מעצרתא, אמר למחר אכתוב בפתקא „אל תקרי עצרת ת ה י ה לכם, אלא ת ח י ה לכם; ומי האיש החפץ חיים לא יהללו עוד".

וראיתי בשם ר"ז מרגליות ז"ל דהפירוש על פי מה שנאמר במגילה דף כ"ד אמר ר׳ חייא לר"ש בר רבי אלמלא לוי אתה כו׳. אתא א"ל לאבוה. א"ל זיל אימא ליה כשאתה מגיע אצל והכיתי לד׳ לא נמצאת מחרף ומגדף. ופירש"י ז"ל שהיה קורא לחתין ההין, ונראה כאומר „והכיתי", ע"ש. וא"כ לא היה יכול בעל פה לדרוש עצרת תחיה לכם, דהא לא יוכל לדרוש בעל פה התין, דהיה קורא לחתין ההין; לכן אמר למחר אכתוב בפתקא".

ג׳. ב„שם הגדולים החדש"****) אות ז׳, סימן כ"ה, מביא כי נכדו של ר׳ אפרים זלמן מרגליות ז"ל כתב לו ששמע ממגידי אמת כי האדמו"ר מאפטא שאל את הירושלמי

„לכל עת" תחת: לכל זמן (קהלת ג׳ א׳). כתולדה מהשבוש האחרון הזה נהיתה אותה הפרודיה הסגורה „לכל אש", כלומר — הכל יכלה באש, יעלה בעשן.

*) פסחים קי"ג א׳.

**) בעל סדר הדורות, ב„שמות הספרים" אות ד׳, בדברי חכמים השני, ומזכירו בשם „מפעלות אלהים". נדפס ראשונה ה׳ ת"ן. הסכמת ר׳ יואל היילפרון עליו נחתמה יום ה׳ י"ט סיון, תפ"ה.

***) לר׳ שמעון בלאאל ביינאן מק"ק עארנא. נדפס ראשונה בפאדגורז שנת ע"ת ק"ן, ואחר כן בורשה (הוצאת בית מסחר הספרים של א. פויסט), תרפ"ד.

****) לר׳ אהרן וואלדען, ורשה, תר"ל.

הזה מרא"ז מרגליות. וכאשר ענה לו ואמר את הבאור הנ"ל נשקו הקדוש מאפטא על מצחו.

המאמר הירושלמי הזה הנהו „מאמר מעופף" ולא נמצא בשום מקום, ועליו נבנו מגדלים.

ובאמת הצדק עם בעל „מפעלות אלקים" באמרו „שהוא קרוב להלצה"; אך לפי הנוסחא של בעל „פנינים יקרים" ו„שם הגדולים החדש" כי ר' חייא בעצמו א מ ר „למחר אכתוב בפתקא אל תקרא עצרת „תהיה" אלא „תחיה", אין זאת גם הלצה — מכיון שאיננו יכול לבטא אות ח' איך יכל ל א מ ר את ה„אל תקרא"?!

באור החיים:

ב„הפסגה" להרב הלל דוד הכהן מווילקי קובץ ראשון (ווילנא תרנ"ה) בצד 72 הביא בזה הלשון: „ב י ר ו ש ל מ י ד צ "ה, ר' חייא חזא להד דקא מבזה עצרתא, למחר שרטט וכתב לי' ביום השמיני עצרת תהיה לכם אל תקרי תהיה אלא תחיה ללמוד שכל מי שמכבד עצרת הוא מחיה אותו עכ"ל. וכ' המפרש שהדבר תמוה מדוע לא דרש להם תיכף זה, ולמה המתין עד מחר, ע"ש מה שנדחק שהוא משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה, אבל באמת הא ליתא, דהא אשכחן בגמ' דדרשו כמה פסוקים בע"פ וכל לימודם היה בע"פ, ואנו אומרים פסוקים בע"פ והטעם הוא כמ"ש תוס' בתמורה (י"ד) דאין להקפיד אלא בדברים שמוציא אחרים ידי חובתם יעוי"ש. וא"כ גם הוא היה יכול לדרוש להם תיכף. וגם לא מסתבר שלא היה חומש אצלם, ע"כ נ"ל שהוא עפ"י מה דאמרינן במגילה (כ"ד) דאמר רבי לר"ש בריה לך אמור לר' חייה כשאתה מגיע לפסוק והכיתי לד' לא נמצא מחרף, ופירש"י שלא הי' יכול לומר הי"ת רק ה"א. ועיין ב"מ (פ"ו) תוס' ד"ה אחתינהו, ולפי"ז מיושב בפשיטות, דכיון דר' חייא לא הי' יכול לומר הי"ת לא הי' יכול לדרוש אל תקרי זה בפה, ולכן המתין עד מחר וכ' זה הדרש וזה ברור ופשוט". וחתם על מאמר זה: „זיסקינד ארי' ליב טריוויש ז"ל".

מה הוא „ב י ר ו ש ל מ י ד צ "ה"? ומי הוא „ה מ פ ר ש"? אולי גם המפרש מר „זיסקינד ארי' ליב טריוויש" לא ידע מה הוא ומי הוא; וכי גם הוא רק ראה כתוב כן באיזה ספר...

בראש הפסגה (מהנ"ל) קובץ שני (ווילנא תרנ"ו) בצד 52 כותב „הרב יעקב שור מקוטב": מ"ש בסוף ההוברת אות ט' בביאור הירושלמי כבר נדפס זה בשמי בס' ועד לחכמים אות ר' חייא בשנת תרל"א כד הוינא טליא ושם נוסף שבס' שם הגדולים החדש אות ר' זלמן הביא כן בשם הגאון ר' זלמן מרגליות זצ"ל שנשאל מהגאון מאפטא זצ"ל על ירושלמי זה והשיב לו כן וקלסיה יעוי"ש". והרב העורך העיר שם בצד 53: „ומ"ש באות ג' בביאור הירושלמי בהא דר' חייא, כן כ' לנו הגאון מוהר"ד דובער עליאש האבדק"ק קאמעניץ שכן שמע מחותנו הגאון המנוח מהר"צ ראפפארט הכהן בעל עזרת כהנים על הספרא בשם הגאון מוהר"ז מרגליות ז"ל שאמר כן לפני הגאון מאפטא".

ובספר הר הפסגה (מהנ"ל) קובץ רביעי (ווילנא תרנ"ז) צד 35 כותב מר „זלמן אסטראווסקי": „ואני תמה תמה אקרא, דאיך נעלם מהגאונים הללו דברי התוס' שם במגילה, שכתבו דכשהי' מתכוין לקרא החי"ת קורא אותו שפיר אבל לא בקל יעוי"ש. ואיך התעצל ר' חייא לכוין לקרא החי"ת שפיר להציל ההוא גברא מחילול יו"ט, אתמהה".

ובספר הפסגה קובץ עשירי (יו"ל ע"י חתנו של הנ"ל מר אברהם זקהיים, פיעטרקוב תרס"ד) כ' הרב יוסף פיימער מסלוצק: „במכתבי להגאון המנוח ר' הלל דוד הכהן ז"ל טריויש המו"ל הפסגה העירותי כי לא נמצא מאמר זה בירושלמי והוא מהמאמרים שלא היו ולא נבראו, ועיין בחוברת ב' צד נ"ג וצד נ"ד ויותר טוב הי' להם לציין את תהנות המאמר הזה איפה הוא נמצא באיזה מסכת ובאיזה פרק".

וכן כ' הרב אהרן וואלדען בעל השה"ג החדש שם: „אולם חפשתי להירושלמי הנ"ל ולא מצאתיו כעת עדיין".

אלה תולדות ה„מאמר־הירושלמי" — שלא הי' ולא נברא.

הרב חיים יהודה עהרענרייך.

הרב מ. ש. זוויטץ (פיטסבורג).

נועם המדות.

ירושלמי חגיגה ז' ע"א: „ר' אבא בר זמינא ומטא בה משמיה דר' דוסא הבין כתיב ליה הרי שלחנו לכם אדם גדול ומה הוא גדולתו שאינו בוש לומר לא שמעתי":

עיין סוף פסחים ר' שמלאי איקלע לפדיון הבן וכו' לא הוה ידע אתא שאיל ביה מדרשה, ועיין מגילה דף כ"ז ע"א אמר אביי הלכך האי צורבא מרבנן דשמע ליה מילתא ולא ידע פירושא לשייליה דשכיח קמיה רבנן דלא אפשר דלא שמיעא ליה מן גברא רבה.

ומה מובן כעת הגמרא ראש השנה דף כ"ו ע"ב „לוי איקלע לההוא אתרא אתא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא לא הוה ידע מאי קאמר ליה אתא שאיל ביה מדרשה, אמרו ליה גזלן אמר לך דכתיב היקבע אדם אלקים וגו', א"ל רבא מברניש לרב אשי אי הואי התם הוה אמינא ליה היכא קבעך במאי קבעך ואמאי קבעך וממילא הוה ידעינא ואיהו [לוי] סבר מילתא דאיסורא קאמר ליה", ועיין באגדות מהרש"א דהוה נתינת טעם מדוע לוי לא שאל כרבא דבאיסורא לא שייך לשאול במאי קבעך וכו'. אבל אי אפשר לומר ככה, הרי רבא אמר אי הואי התם הייתי שואל איך ובמאי היה, דהכונה אם הוא היה סובר מילתא דאיסורא כמוהו היה ישואל היכא במאי ואמאי קבעך, ואיך היה הוא שואל, ע"כ דגם באיסורא שייך לשאול במאי קבעך והיכא קבעך וכו'.

והנה אנכי לעצמי בע"ה שואל במושכל ראשון, כי נראה כמו רבא מתפאר שהוא היה עושה יותר טוב מלוי, אשר זה איננה מן המדה?

אמנם במאמר ר' אבא בר זמינא מובן הדבר, היינו הוא רבא מברניש התוודה ואמר לוי גדול ממני שאינו בוש לומר לא שמעתי ולא ידעתי. ואילו אנא הואי הייתי בוש לומר לא ידענא והייתי שואל היכא קבענוך ומאי קבענוך [ועיין ב"ב פרק לא יחפור דף כ"ב בתוספות ד"ה אנא ענישתיה ועיין ירושלמי ברכות י"ז ע"ב אמר ר' הייא רובה].

ש. ה. קוק.

הערה ל"סדר תנאים ואמוראים".

בסדר תנו"א הנדפס ב"שם הגדולים" להחיד"א, נמצא כלל: "וכל היכא דאיכא קמיפלגי חכם בישיבה היה" (שם סי' ע"ב), לכאורה הדברים בלתי מובנים, וכבר העיר עליהם יעקב ריפמן באחד ממכתביו שכתב לאברהם ברלינר, נתפרסמו בהקובץ "תחכמוני" (הוצאת ב. מ. לוין, ספר א', ברן תר"ע) "מה ענין "חכם בישיבה היה" אצל "קמיפלגי"! היש עוד דבר אשר אין לו שחר כזה?", והוא בא לידי ההלטה: "כי תחת קמיפלגי צ"ל ב' מלות ק מ י פ ל ו נ י, וכי הכונה היא: וכל היכא דאיכא "יתיב קמי' פלוני, הפלוני הוא החכם הראשי שבישיבה" (שם צד 61).

לדעתי אין שום צורך בהגהה רק בפירוש. ולשם זה עלינו להציג כאן שני סימנים של סדר תנו"א, זה מול זה:

וכל היכא דאיכא איבעיא להו אותם חכמים שהפליגו באותה הלכה אותו פסק הוצרך להם והם שאלו זה את זה לעצמם (סי' ע"א).	וכל היכא דאיכא קמיפלגי חכם בישיבה היה (סי' ע"ב).

הננו רואים שבמושג "בעיא" לא רק שאלת תם, אלא גם אם השואלים חלוקים בדעותיהם וכל אחד עומד על דעתו ומחזק אותה בראיות והוכחות, כמו שמוכח "שהפליגו באותה הלכה". בכל זאת אין זאת "פלוגתא" אלא איבעיא להו. והטעם הוא משום שכאן (בסי' ע"א) מדובר ב"חכמים" סתם שאיין להם זכות של פסק והכרעה. לכן הם שואלים זה את זה אם באו לידי הסכמה מוטב ואם לאו הם פונים לראש הישיבה והוא פוסק או מכריע. אבל אם ראש ישיבה פוסק כך וראש ישיבה שני פוסק אחרת זאת היא "פלוגתא". מזה מוכח שבכל מקום שמיחסים להכם פלוגתא אותו הכם היה ראש ישיבה ולא סתם חכם, ובסגנונו של סתנו"א "וכל היכא דאיכא קמיפלגי הכם בישיבה היה".

י. י. דויזענד (אמסטרדם).

הערה על המאמר

„משנכנס אדר מרבין בשמחה".

המאמר „משנכנס אדר מרבין בשמחה" שגור בפי כל ונטוע בלב כל אחב"י, עד אשר — לא עלה בדעתם לחקור את מקור המאמר הזה; ואם שאול ישאל לנו איש איה מקומו, בודאי נשיב לו: בשו"ע או"ח הלכות מגילה בא' מהסימנים תרפ"ז עד תרצ"ג; אכן התשובה אינה מהגנת, כי אם נחפש שם לא נמצא לא בב"י ולא ברמ"א; אגב הבאה"ט מזכיר לפום ריהטא (תרפ"ו ס"ק ה') „משנכנס וכו'" בלא הזכרת שום פוסק או איזה מקור. *)

והנה משנה ערוכה והלכה פסוקה (תענית כ"ו:) „משנכנס אב ממעטין בשמחה" ושם (כ"ט.) ממריה דרב יהוד' משמיה דרב „כשם וכו' כך משנכנס אדר מרבין בשמחה", ורש"י פירש: „ימי נסים היו לישראל פורים ופסח".

לכאורה הגמרא הנ"ל הוא מקור של המאמר: „משנכנס אדר וכו'" ועתה נפשי בשאלתי אודות ג' דברים:

א) לפענ"ד רב יהוד' אינו מדמה מילתא למילתא להורות לנו בדרך מוסר מעוט שמחה, ולשום בלבנו רגשי אבלות משנכנס אב, רק לענין דינא בפרט למעט כל הדברים הנראות בפומבי ובפרהסיא כגון בנין, נטיעה וכדומה, ובאמת א"ר פפא (שם) „הלכך בר ישראל דאית ליה דינא וכו'", למדנו הלכה „למעשה" ולא עצה טובה להרבות עצבון רוחנית ונפשית. ב) אם הדבר כן, מלבד כי אין אחד מן הראשונים מסר לנו הדמיון הנ"ל, אנכי הוא השואל באיזו דרכים בחרו להראות רבוי של שמחה, לא במסתרים תשמח נפשם אף לא יצאה שמחתם אל הפועל, לא שמעתי ולא ראיתי אפילו אחד בעיר ובמשפחה אשר נהג כזאת אף כי מנהג אבותיהם בידיהם להרבות קצת בסעודה בחנוכה (עיין סי' עת"ר). **) ג) מה ענין פורים אצל פסח בפי' רש"י? לא ראי זה כראי זה הצד השוה שביניהם כי פורים ופסח עת רצון היו לעיני כל ישראל.

את אשר לא ידעתי אשאלהו ואקוה שהקורא יראה כבוד עשהו ברוב חכמה וברוב מנין.

---

*) דבר תמוה על „חיי אדם" אשר מורה (כלל קנ"ד) הדרך בשו"ע אורח חיים סימן תרפ"ו.

**) נזכרתי שבימי חורפי היו שבועים קודם ולאחר פורים ג"כ נגינות שותי שכר קדורים בלבושים ובפרצופים.

הרב ח. י. עהרענרייך.

גדול בחכמה „ובמנין".

ברכות י"ז. „מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ו ב מ נ י ן". המלה „ו ב מ נ י ן" משללת הבנה — איש יחידי האיך יכול להיות גדול מחברו ב מ נ י ן, כלומר, ב מ ס פ ר? והמלה זו נעתקה במשללת הבנה עוד לאיזה מקומות אחרים בתלמוד בבלי וגם במשנה. 1) אבות פ"ה מ"ז: „חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה ו ב מ נ י ן". 2) עבודה זרה ז' ע"א: „ת"ר... היו שנים אחד מטמא ואחד מטהר אחד אוסר ואחד מתיר אם היה אחד מהם גדול מחבירו בחכמה ו ב מ נ י ן הלך אחריו". 3) סנהדרין ל"ג ע"א: „א"ר נחמן כאן שיש גדול הימנו בחכמה ו ב מ נ י ן כאן שאין גדול הימנו בחכמה ו ב מ נ י ן". אולם בעדיות פ"א מ"ה: „שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ו ב מ נ י ן". כאן המלה „ו ב מ נ י ן" מבנת היטב, כלומר, שאין לישום בית דין הכח לבטל דברי בית דין חברו, אלא אם כן גדול ממנו לא לבד בחכמה, כי אם גם ב מ ס פ ר חברים.

הנה הפרוש לאבות המיוחס לרש"י מפרש: „במנין ב ש נ י ם וגדול בתלמודים" וכ"כ הראב"ד לעדיות שם: „מנין ש נ י ם קאמר. והכי איתא בירושלמי". [לא ציין את המקום בירושלמי ששם נמצא הפרוש הזה. ולפנינו גם אינו גלוי וידוע מקום קדשו. והרב מרגליות — בהצופה שנה שביעית עמוד 205 — משער למצאו בירושלמי יומא פ"א ה"ג: „והכהן הגדול מאחיו... רבי אומר בנוי בכח בעושר בחכמה ובמראה". והנה במקום „ובמראה" (מלה אשר בצדה של ב נ ו י הוא זרה למדי.) יש בתנחומא אמור ו' „ובשנים". אפשר אפוא שלפני הראב"ד היתה הנוסחא הזאת גם בירושלמי. ומאחר שגם כאן אנו דנים על דבר הקדימה של איש פרטי יהידי על חברו (הגדול מאחיו) נראה לו להשוות את הפתגם: „בחכמה ובשנים" עם הפתגם „בחכמה ובמנין" שבמשנה דעדיות, יעיי"ש.] ולא לבד מטעם שהמלה „ובמנין" בהוראת מספר, משללת הבנה במקומות הנ"ל, מפרשים הם בהוראת בשנים; אלא גם מטעם קושיות הרמב"ם למשנה דעדיות, בהלכות ממרים פ"ב ה"ב: „איך אפשר הדבר שבית דין אחד יהיה גדול מחברו במספר החברים, הלא כל הסנהדרין, הוא של שבעים ואחד? אמנם מאד מוזר הדבר מדוע לא אמרו בלשון הבנה בפירוש „בחכמה ובשנים"? ועוד האיך משמע במלת „במנין" הוראת „בשנים"?

ולרמב"ם (בהלכות ממרים שם) שהמלה „ובמנין" מוסבה על החכמים שאינם נמנים על חברי הסנהדרין — [המגדול עוז בהערותיו להרמב"ם שם מציין המקור אשר ממנו שאב הרמב"ם את דבריו: „בירושלמי מבית", ואת מקומו לא העיר] — אכתי לדידיה הקושיא במקומות הנ"ל במקומה עומדת, מה ענין „ובמנין" בהוראת מספר אצל איש פרטי?

והרב מרגליות אומר (בהצופה שם): אין ספק שמאיתה המשנה (בעדיות

נעתקה המלה „ובמנין" להמשנה שבאבות ולתלמוד בבלי במקומות הנ"ל, על ידי אשגרת הלשון.

ואני משער כי הוראת מלת „ובמנין" היא סמיכה. וראייתי מירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב: „תמן קריי למנוייה סמיכותא". והפירוש „ובחכמה ובמנין" היא בחכמה ובסמיכה, כי אף אם היא גדול מחברו בחכמה, אם הוא אינו נסמך אינו גדול מחברו.

אמנם באמת נשארו לנו עוד נוסחאות אחדות בדפוס ובכ"י, שהמלה „ובמנין" הסרה במקומות שאין לה מקומה. ראה במתניתא דבני מערבא חסרה המלה הזאת במסכתא אבות. בהוצאת אמסטרדם 1775 היא נמצאת על הגליון, התוי"ט אומר „ויש ספרים דלא גרסי ובמנין". ובמחזור ויטרי דף תקמ"ב: „בחכמה ובמנין אין כתוב במשניות". ובנוגע לברכות כאן ראה בב"נ באה"ת ובמנוה"מ נר ד' כלל א' ח"א פ"ז ובספר המוסר עמוד 154 ליתא מלת „ובמנין".

רבנו אברהם אבן עזרא ומלאכתו הספרותית בארץ אנגליה.

מאת יהודה ליב פליישער, טימישוארא (רומניה).

(המשך מאוצר החיים תרצ"א עמוד 76.)

ה.) תבנו של „יסוד מורא".

מטרתו של ראב"ע היה לחבר ספר בדבר המצות, כי כנראה הנדיב ר' יוסף בן יעקב בקש זאת מידה, מפני שבדורו של ראב"ע וגם לפניו היה מנהג המשוררים לכתוב „אזהרות", כלומר פיוט בדרך חרוז או גם בלי חרוז על תרי"ג מצות, כדרך „אתה הנחלת" שאנו אומרים בחג השבועות. הראשון שאנו יודעים שכתב אוהרות כאלו היה רבנו סעדיה גאון 1) גם הרמב"ם הביא בהקדמתו לספר המצות שאזהרות רבות חוברו בספרד ע"י המשוררים, אבל ראב"ע התנגד למנהג זה, לסדר את תרי"ג המצות אחת אחת כפי אשר ידרוש החרוז ומבלי לפרשן. ותחת זה חבר לנדיב ההוא ספר חשוב אשר אמנם ידבר על דבר המצות, אבל עיקר מטרת הספר יהיה לבאר את תכלית האדם היהודי.

הספר מכיל י"ב שערים לא גדולים. ואף שתכלית הספר היתה מוכנת ועומדת לנגד עיניו, בכ"ז לא דבק ראב"ע בנושא שלה, כי אם נטה לימין ולשמאול ופרש דברים רבים שלא מן הענין, דרך אגב, כדרכו של ראב"ע בכל ספריו. גם את השערים לא הלק לפי תכונת החומר, כי לפעמים הוא מדבר מענין אחד בשני

---

1) עיין „ספרות ישראל" של שטיינשניידר — מלטר ווארשוי, תרפ"ג עמוד 234.

שערים ולפעמים בהפך, גם יש שהוא מדבר בסירוגין מבלי לקשר את הדברים בקשר הגיוני. אבל היות שאין ראב"ע מציע לפנינו שטה שלמה של השקפותיו בנוגע לאמונות ודעות שלו, בשום מקום, ורק נצוצות נצוצות של דעותיו מאירים לנו לתוך עולם המחשבות שלו, שוב לעומת זה הננו מוצאים בספרו זה עכ"פ קובץ די חשוב של השקפותיו, המועילים לנו לצייר צורתו הרוחניות של אדם סודי זה.

את ספרו החל ראב"ע בהקדמה קצרה באמרו כי אין מותר לאדם מן הבהמה כי אם בנשמה העליונה, והיא הובאה בגוף האדם למען ללמוד מעשה השם ולשמור מצותיו. והרבה חכמות ומדעים יש וכולם כמעלות הסולם כדי לעלות אל חכמת האמת, למען הנחיל חיי העולם הבא. ויש מן המשכילים שכל חכמתם רק לדעת כל סימני המסורה לפרטיה, כל קרי וכתיב ואותיות קטנות וגדולות, מספר הפסוקים והמלות שבמקרא. ואף שערך המסורה רב מאוד, כי על ידה עמדה המקרא על מתכונתה העתיקה, בכ"ז עלינו גם להבין את תוכן המקרא וכונתה. כי מי שיעסוק רק במסורה ולא יבין תוך המקרא הרי זה דומה למי שיש בידו ספר רפואות והוא יודע את מספר הדפין והשורות והאותיות שבו אבל מכל זה עדיין לא ידע לרפאות מזור. יש שאר חכמים שכל חכמתם חכמת הדקדוק לכל מחלקותיה. וגם זאת חכמה מפוארה, אבל מכל מקום אין לעסוק בה כבעיקר. ויש אחרים שעוסקים רק בתנ"ך ובתרגומו הארמי. אבל אם גם אמת כי התורה היא יסוד כל המצות בכ"ז אי אפשר לדעת על בוריה שום מצוה מתוך המקרא לבדה אם לא יעסוק האדם גם בתורה שבעל פה, כי כל המצות צריכות פרוש מקובל מפי הקדמונים. ויש חכמות אחרות ג"כ אבל כולם רק בבחינת שפחות המשמשות לתורה. אבל יש אחרים שלא למדו רק חכמת התלמוד בלבד. ובאמת נכון לעסוק הרבה בתלמוד כי ממנו נדע המצות אשר יעשה האדם וחי בהן, אבל בכ"ז לא נכון לאיש משכיל להיות ריק מחכמת הדקדוק והמקרא, כי אז גם בתלמוד גופו לא ידע להבדיל אם דברי חז"ל הם ע"ד פשט, דרש או בדרך אסמכתא בעלמא. ועוד דגם במקרא יש דברים רבים אשר לא פרשו חז"ל ולא יבינם מי שאינו בקי בדקדוק הלשון. וגם בתלמוד גופו יש דברים אשר לא יבינם מי שאינו בקי בחכמת המזלות, המדות, הנפש, הטבע וההגיון.

ועוסקים בתלמוד, גם הם על דרכים רבים. יש שהגוה בו לדעת האסור וההיתר ויש מי שעוסק רק במדרשים שבו ויש מי שעוסק רק בסדר נזיקין. אבל אין זה עיקר חיובו של אדם, ועיקר חיובו של האדם ללמוד שיוכל לתקן את עצמו ולהכיר מצות השם שבראהו ולהבין מעשיו, ואז ידע את בוראו כי בעבור זה נברא האדם. ואמנם קשה לדעת דברים נשגבים כאלה, כי טרם כל צריך האדם לדעת כל החכמות שמנינו למעלה ורק אז יוכל לעלות אל מעלה גבוהה לדעת סוד הנחש ומלאכי עליון וענין העולם הבא.

טרם שידבר על דבר המצות ומחלקותיהן, מזכיר ראב"ע כי כמה חכמים קובעים את מספר המצות לתרי"ג מצות, אך דרכיהם ושגגותיהם שונות. יש שסופרים למנין תרי"ג גם הכללים וגם הפרטים ואף שהפרטים כבר נכללו בתוך הכללים. ויש שמונים פעם רק הכללים לבדם ופעם רק הפרטים לבדם. ויש שסופרים מצוה אחת שתי פעמים מפני שבאה בתורה בב"ת לשונות. גם יש שמנו אותן המצות שהיו רק פעם אחת בשעתן ולא לדורות (כמו קח צנצנת אחת שמות ט"ז ל"ג) ויש שמנה גם אשת יפת תואר בין המצות וגם זה לא יתכן כי אין זאת מצוה ומוטב שיקח בת ישראל.

וכן יש שמנו בין המצות לאוין שאינן אזהרות כ"א הם באים לפרש טעם הענין, כמו ולא יזח החושן [שמות כ"ח כ"ח] ובאמת אין זה לאו מן הלאוין רק פרושו כך, וירכסו את החושן מטבעותיו אל טבעות האפוד ואז לא יזח החושן מעל האפוד. ויש שמנו בין המצות גם אותן שהן רק רשות. כמו לנר אשר בשעריך תתנה וכו' [דברים י"ד כ"א] ולולי קבלתי הז"ל היה נראה לראב"ע שגם לעולם בהם תעבודו [ויקרא כ"ה מ"ו] אינו מצוה כ"א רשות. אבל ראב"ע מקבל דברי הז"ל [גטין ל"ח ע"ב] ביראת הכבוד ואדרבה, פה מצא לו הזדמנות להגיד כלל גדול בשטתו לפרוש התורה, והיינו שבענין פרוש המצות הוא מחזיק בדברי הז"ל אף אם הם נגד הפשט באמרו: „כי כל המצות מיד האבות קבלנו ואין הפרש בדבר המצות בין דבריהם ובין דברי התורה, כי גם הם נתונים לנו והם קבלו מאבותם ואבותם מהנביאים והכל מפי השם ביד משה". [שער ב' דף כ"ף ע"ב.]

בכלל אין למנות — לפי ראב"ע — את המצות בזה אחר זה בלי קשר הגיוני. וחוץ מזה אין למנות רק את העקרים והכללים אשר כוללים מצות רבות דומות זל"ז בטעם או בתכלית הנרצה או בשאר דבר מן הדברים. כי המצות כשהן לעצמן הרי הן רבות ואין מן הצורך לפרטן אחת אחת.

משער גימ"ל והלאה מעמיד ראב"ע כללים כאלו לפי טבע המצות ומדתן אשר לפיהם הי' אפשר לכלול את המצות בכללים ידועים באופן שכל כלל יכיל פרטים רבים. יש מצות שהן חיוב צבור, כעולות ולחם הפנים וכדומה ויש שנוגעים רק למשפחה ידועה כמצות הכהנים, ויש שנוגעים לאדם מיוחד לבדו ויהי' מאיזה משפחה שיהי' כמצות המלך והנזיר. — יש שנוגעות לזכרים ולנקבות, ויש לזכרים לבדם ויש רק לנקבות לבדן. גם יש התלויות בארץ ויש התלויות בזמן, יש שנוהגות ביום ויש בלילה ויש בין ביום ובין בלילה. גם יש מצוה שהיא פעם אחת בשבוע, פעם בשנה, ויש ז"ן ימים בשנה או יותר [ספירת העומר]. אבל יש מצות רבות שאינן תלויות לא במקום ולא בזמן ולא בדבר אחר, והן חיוב לכל ישראל, בין זכרים ובין נקבות, מלך וכהן, עשיר ועני, בישראל ובגר, בריא או מנוגע, והמצות האלו הן העקרים והן ידועות מצד השכל כי הן נטועות בלב, ולכן היו ידועות גם לפני תת התורה ביד משה ונשנו על ידי משה. ושוב יש מצות שהן לזכר של אותן העקרים. כמו השבת שהיא זכר למעשה בראשית ושביתת העבד שהיא זכר ליציאת מצרים, וכן פסח מצה ומרור, וסכה ומזוזה ותפילין וכדומה.

מצד אחר יש מצות שהן מבוארות בתורה גופה ויש שלא ידענו פרושן רק מפי קבלת הז"ל. וגם יש מצות שהז"ל קבלו אותן איש מפי איש אבל בתורה אינן מפורשות [כמו הלל, ועירוב וג' סעודות.]

וכל המצות הן באחת משלש דרכים אלו: או באמונת הלב, או בפה, או במעשה. ויש פסוק אחד בתורה שהוא כולל את כולן והוא: את ד' אלקיך תירא ואותו תעבוד [דברים ו' י"ג] כי מלת „תירא" כוללת כל מצות ל"ת „ואותו תעבוד" כולל כל מצות עשה שהן בלב, בפה ובמעשה. וכל המצות אף שהן נוגעות לפה או למעשה, הנה עקרן אמונת הלב ואם אין אמונה אז הכל שוא ותוהו, כי עקר המצות לתקן הלב.

ומעלת שומר התורה גדולה היא עד מאוד. היא בריה מיוחדת ומצוינת בפני עצמה, העומדת למעלה ממקרי הזמן ופגעיו. אמת כי כל המקרים אשר יקרו לברוא׳

מטה וכל המאורעות אשר יתרגשו לבוא לעולם הכל גזירות השם הן מן השמים. וברגע שאדם נולד, הרי טבעו וגורלו מוכן לפניו מצד מזלו אם טוב אם רע, אבל בכ"ז יש בידו בחירה חפשית, כי השם נתן חכמה לאדם ונטע בלבו שכל, לקבל כח עליון מאת השם, שכחו גדול מכח המזלות. ובכח עליון זה יוכל האדם להוסיף על טובתו או לחסור מרעתו [ראב"ע שמות ז"ן גימ"ל.] ומי ששומר את מצות השם וילמד חכמות ויחפש האמונות עד שיתבונן מעשה השם, וגם לא יעסוק בהבלי העולם, רק יתבודד ללמוד ולהגות בתורת השם, הרי לזה יפקח השם את עיני לבו ויחדש בקרבו רוח אחרת, ואז יהי' גם בחייו דבוק בשם, ושוב כל הגזירות אשר תבאנה מן השמים על הכלל, לא יחילו על ראשו כי השם, אשר בו הוא דבוק, ישגיח עליו בהשגחה מיוחדת, וכאשר תפרד נשמתו מעל הגוף גם אז תהיינה נעימות ימין אלהיו עליו נצח, כי נשמתו תתחבר ותתאחד עם העליונים ותחיה לעולם [עיין גם ראב"ע תהלים מ"ט, ע"ג.]

וכמשפט היחיד בישראל כן משפט כלל ישראל. כי השם חלק את צבא השמים על כל העמים ורק לישראל עשה מעלה גדולה שלקח אותם לו לנחלה והוציאם מתחת רשות המזלות. כל זמן שהם מקבלים את עול מלכותו לעשות את אשר צוה להם בתורתו, ונמצא הם כולם — או לכל הפחות רובם — טובים. אך אם יעזבו את השם ואת דרכיו לא ישמורו, אז תסור מעליהם ההשגחה המיוחדת הזאת, ואז ישלטו בהם הכוכבים והמזלות ואין מידיהם מציל.

בשער השמיני מתחיל ראב"ע לפרש טעם המצות. בתור הקדמה הוא מביא דברי הקדמונים שאמרו שאנו חייבים לשמור המצות וכל התקונים שתקנו האבות ואף שלא נדע טעמם. כי אם לא ישמור האדם המצוה עד שלא ידע טעמה, הנה יעברו ימים ושנים עד שידע הכל ושוב ישאר בלי מצות. רק עכ"פ יקיים הכל ובין כך ובין כך יחקור וילמד.

והנוגע לטעם המצות, יש מצות רבות שהתורה גופה מפרשת טעמן, כמו קדש לי כל בכור (שמות י"ג) והטעם על כן אני זובח וכו' (שם, שם) ומצות שבת כי ששת ימים וכו'. וכן לא ישבו בארצך [שם כ"ג] ומפורש הטעם: פן יחטיאו אותך לי. וטעם ראשית דגנך (דברים י"ח) לפי שהכהן טוב ממך ובו בחר השם להתפלל בעדך, וזהו ולברך בשמו (שם יו"ד) ויתן בעל השדה תרומה ומעשרות ושכחה ופאה, וחלה ובכורים ופרט, וראשית הגז ובכור וכו' איש כמתנת ידו, כי ראוי שיתן האדם כפי מה שנתן לו השם.

יש מצות רבות שהן קבועות בימים מיוחדים כהקמת המשכן ויום הזכרון ויה"כ וברית מילה שהיא ביום השמיני, וכן ישנת השמטה, וטעם קביעותן מיוסד לפי ראב"ע בחכמת המזלות. כי אותם הימים דוקא ראויים ומסוגלים לכך. וכן המשכן והמזבח והאפוד והחושן הכל כנגד השמים והארץ וכל צבאם. [שער ט'] וטעם לא תבשל גדי ואותו ואת בנו ולא תקח האם על הבנים ולא תחרוש כולן מפני צער בעל החיים. גם יש דברים רבים שהתורה אסרה לעשותם מפני שהם נגד הטבע שהטביע השם בנבראיו ואסור לעשות הפך מעשה השם, וזה טעם איסור דבר הרובע, הסירוס, ולא יהי' כלי גבר. ומטעם זה אסור ג"כ להקריב קרבן אשר בו מום ושיקריב כהן אשר בו מום, כי כולם הפך מעשה השם הם.

בכלל לא נכון למשכיל שיבקש תענוגי העולם הזה, כי כולם כרגע יחלופו, וימי חיי האדם מעטים הם ונפשו ביד בוראו ולא ידע מתי יקחנו. על כן לא יבקש רק מה שטוב לו לעולם הבא.

מטעם המצות שדבר עליהן בשער הי"ד עובר ראב"ע בשער י"א בלי כל מעבר והדרגה לפרש את סוד השם הנכבד. לתכלית זאת הוא מדבר תחלה על האותיות של אל"ף בי"ת בכלל ואחר כך הוא מבקש לתת טעם דלמה נבחרו דוקא האותיות אהו"י לחבר מהן שמות העצם של השם שהם שם הוי"ה, אהי' וי"ה. ראב"ע מבאר תחלה סגולת המיוחדת של אותיות אלו על שאר האותיות, בתורת הלשון ואח"כ הוא מפרש סגולתן המיוחדת בתור מספרים בחכמת החשבון ובסוף הוא מבאר סגולתו המיוחד של המספר 10 (יו"ד) בחכמת הגיאומטריה, ויען שאין אותן הסגולות רק לאותיות אהו"י, לכן ראויות הן לצרף מהן את השמות הנכבדים.

בשער האחרון שב ראב"ע לדבר על דבר הקשור שבין השם ונשמת הצדיקים. השער הזה כתוב בסרוגין וכמעט שאין להבינו על בריו בלתי אם אנחנו מעיינים במקומות המקבילים בשאר חבוריו 1) וגם אז יש עדיין צורך בתוספת באור. ולפי"ז כללו של דבר כי תנועות צבאות השמים משתנות הן כנגד הארץ ובסבת השתנותם הרבות לאין קץ, ישתנה גם כל אשר תחת השמים, הן היסודות, הן הצמחים ועד בעלי החיים ושום דבר כלל לא יעמוד על מתכונת אחת בלי שנוי, בלתי השם לבדו, אשר לא ישתנה לעולם. ויען כי נשמת האדם היא חלק אלוה ממעל, שוב גם נשמת האדם עומדת לעד. והשם הוא כדמות האחד בהשבון, האחד הוא עומד בעצמו ואין לו צורך לאותם המספרים שהם אחריו, אבל בכ"ז האחד הוא יסוד כל המספרים כי מציאות כל הבאים אחריו לא תצויר בלתו, כי כל מספר, מן האחד הוא מחובר. ולכל מספר יש מספר לפניו ויש לו מספר לאחריו, רק לאחד אין לו רק לאחריו, אבל לפניו אין. ולכן אצלו יתברך ראשית הכח, ואחרית הכח בנשמת הצדיק, והענין כדמות קו אחד ארוך שהוא בין שתי נקודות, ושר הפנים הוא ראשית הכח ואחריתו נשמת הצדיק. ומדרך זה יוכל המשכיל לדעת את השם הנכבד מפאת שהכל, בו הוא דבוק. אבל מפאת עצמותו יתברך אין אף בכח הנביא לדעתו. והמשל: אור השמש העוברת על פני שתום העין, שלא יוכל לראות את פני השמש רק אחר שיעבור השמש. ועל כן כתוב "אני אעביר כל טובי על פניך" [שמות ל"ג י"ט] ו"כל טובי" הוא כמו עצמותו וזה כדמות הפנים אשר אין בכח שום נברא לדעתו, והדבק הנבראים בו, הוא כדמות אחורים, ואת זה יוכל הנביא להשיג. וזה וראית את אחורי. ויען כי הנשמה המשכלת היא חלק אלוה ממעל, לכן אמרו במקרא כי חלק ד' — עמו. (דברים ל"ב ט') וכן ד' מנת חלקי (תהלים ט"ז) חלקי ד' אמרה נפשי (איכה ג') ולכן כאשר תפרד הנשמה המשכלת מהגוף, אז תזכה להתאחד עם העליונים לחיי העולם הבא. כי החלק ישוב אל הכל.

---

1) בפירושו לשמות ל"ג כ"א. דברים ל"ב ח"ט, תהלים ע"ז א', והלאה. שם קמ"ד א' ועוד.

השגות ותשובות.

באוצר החיים תר״ין עמוד 202 הביא הכותב הנכבד דברי רבינו אברהם אבן עזרא בענין בטוי שם הו״י ב״ה, הנכתב ולא נקרא, כי נודע שאין אנו יודעים איך הי׳ נקרא כי הקריאה אשר אנו קוראים אותו איננו הקריאה המקורית וכו׳, ואף שכבוד אלקים הסתר דבר, מ״מ נראה קצת לפרשו. ההתחלת המאמר עפ״י דברי הנוב״י קמא או״ח סימן ב׳ „בקריאת שם הנכבד אם להטעים נגינתו מלרע או מלעיל״ — וכתב שם „דלמה יגרע שם אבינו, מלבוא בו הטעם כמשפטו הלא הנון נקודה בת״ג ונח נראה ולית כאן ספיקא שהטעם מלרע, ולא שמענו מעולם שום פקפוק בדבר הזה וכל המשנה אינו אלא טועה, והמחזיק במחלוקת ועומד על דעתו לקרות מלעיל הוא עצמו מלרע וידו על התחתונה ע״ש. וזה היה ספיקו של רבינו אב״ע.

ובעיקר דברי הנוב״י נראה דבשו״ע או״ה סימן ה׳ כתב יכוין פירוש קריאתו באדנות שהוא אדון הכל, והיינו הד׳ בחולם, כמ״ש במחצ״ה ובחיי אדם כלל ה׳ כ״ז ומשנה ברורה ב׳, והעיקר הוא הספק אם האלף בפתח או בחטף פתח.

ומ״ש הנוב״י דהנון נקודה בת״ג וכו׳ היינו דהנון בחולם, ורק הטעם צריך להיות מלרע, היינו בתנועה אחרונה מהשם הקב״ה.

ועיין בספר הסן ישועות סימן ו״ז שכתב בדברי בנוב״י דכשאומר הדלת בחולם, כמו שמנוקד, לא יאריך בהחולם, רק יסמיך תנועתו עיקר על הנון כמו כל נגינה מלרע יעי״ש.

ומה שתיקנו להדפיס שני יודן במקום השם ב״ה עיין בסו״ס „זכר צדיק יסו״ע״, שהזהיר להחזיר עטרה ליושנה שלא לשנות מזה ע״ש טעמו בשם התיקונים תרי יודין מרמזין להשם ככתבו יו״ד בראשונה, ובקריאתו יו״ד האחרונה ואם ידפיס השם ככתבו אזי יש לחוש שלא יבוא ח״ו לבזיון. ועיין בשע״ת או״ח סימן א׳ אות ג׳.

גאלין (פוילין)

הרב חנוך העניך טשארנאטשפקי.

דבר מוזר ראיתי בסוף ההערה למאמר „לחקר המשפט העברי״ מהרה״ח ר׳ פנחס יעקב הכהן באוצה״ח ש״ז מחברת ג״ד׳ צד 38, שהביא שם בשם הרמ״ה, דהא דאמרינן בסנהדרין י״ז א׳, סנהדרין שראו כולם לחובה פוטרין אותו, היינו שאין מלינין את דינו עד למחר, והפירוש פוטרין הוא מחייבין (!) כלומר הורגים אותו מיד וכ׳ ע״ז שהוא הפירוש האמיתי. — אין מלה בלשוני לתאר ערך גודל השגיאה הזאת! מות וחיים ביד לשון: לוא היו דנין היום דיני נפשות בישראל, כמה דם נקי הי׳ נשפך בעקב משפט מעוקל כזה! לא אאמין לשמועה שמקולמוסו של הרמ״ה ז״ל יצאו דברי רוח כאלה, אלה ודאי תלמיד טועה כתב זאת בשמו. מי שמע כזאת? פוטרין היינו מחייבין! — אוסרין היינו מתירין, מטמאין היינו מטהרין! — מארי׳ דאברהם, הלא ברור הוא כשמש שרב כהנא נקט לשון המשנה ר״פ היו בודקין (דף מ׳ ע״א) „אם מצאו לו זכות פ ט ר ו ה ו״, והגמ׳ (שם מ״ב א׳) פוטרין אותו ושם בודאי אין מובן אחר אלא פוטרין אותן מעונש מיתה לשוב אל ביתו, וכן באבות פ״א וכשנפטרים

מלפניך הכא נמי אין כוונה אחרת אלא פוטרין אותו מעניש מיתה לשוב לביתו. ולא די לנו הצער הזה אלא שמביא גם ראי' לפירושו המוזר מרש"י שבועות ל"ט א' שפי' — לפי העתקתו — אהא דאמרינן שם פוטרין אותו, מחייבין אותו מיד לשלם, — סילוף דברים אני רואה כאן. הס מלהזכיר שרש"י כתב כן, הלא כה דבריו שם: „פוטרין אותו מיד ואין משהין אותו כאן שלא יהזור בו, וע"כ ישלם מה שקיבל עליו בב"ד". הלא פרוש הדבר כשמלה שאין כוונת רש"י ז"ל לומר שפוטרין אותו היינו מחייבין אותו לשלם, אלא הא דמחייבין אותו לשלם הוא הפעולה היוצאת ממה שפוטרין אותו מן השבועה, ותמה אני על הרב העורך שהעתיק דברים כאלו שלא ניתנו כלל להיכתב אלא להישרף, לפי שהם גילוי פנים בתורה שלא כהלכה, ובפרט בדיני נפשות! — ומה שנוגע לעיקר ההלכה שנראה לכאורה כתמוהה, הנה באמת משפט צדק הוא, והעד שאפי' בערכאות שלהם בימינו הנהיגו משפט זה, שאין נאשם נדון למות בלתי אם נצב סניגור לימינו שימצא במעשה הנאשם קורטוב של זכות, אפילו עם פשעו ברור כשמש בצהרים. וטעמו של דבר לפי שאין אדם רשע מוחלט כמו שאין אדם צדיק מוחלט באיש, עי' ג"כ בהגהות הגר"צ חיות לסנהדרין שם, וכמו כן אמרה תורה „כלו הפך לבן טהור הוא (ויקרא י"ג, י"G", עי' ג"כ סנהדרין צ"ז א'. ומה שמתמה שם בההערה, א"כ יתהייב שכל דין המוסכם מכל הפוסקים לא יהיה מוסכם להלכה מפני שאין בו מחלוקת, אין הנדון דומה לראי', שם אנו דנין על דברי התורה, ותוה"ק היא טובה בהחלט, ומכיון שאין כאן מחלוקת מהיכי תיתי לספק בדבר, אבל כאן אנו דנין על בני אדם בעלי בחירה שגופם ותכונתם תלוין בסבות מתהפכות ומקרים שונים, אם אין בין הדיינים אף גם אחד שיוכל למצוא בהנאשם משהו של זכות, קרוב הדבר ששנו ברואה, וזה מדוק ג"כ בלישנא דקאמר סנהדרין שראו כולם להובה ולא קאמר שדנו.

קופנהגן.

הרב מיכאל שלום ווינקלר.

צבי כשדאי (חיפה).

היסטוריה שבאגדה.

(בקורת תלמודית חריפה.)

„העצמות היבשות".

„. . . ר' אליעזר אומר: מתים שהחיה יהזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומתו; ר' יהודה אומר: אמת משל היה וכו'; ר' אליעזר בר' יוסי הגלילי אומר: עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות. — עמד ר' יהודה בן בתירה על רגליו ואמר: אני מבני־בניהם, והללו תפלין שהניה אבי־אבא מהן"! (סנהדרין צ"ב)

כפי שאני מסיק בספרי „שבטי יעקב ונצורי ישראל", היה היו אלו: שרידי גולי עשרת השבטים אשר הגלו על ידי סנחריב מלך אשור מלפני מאה וחמשים שנה

לגלותו הוא, יחזקאל, עם יכניה מלך יהודה, וכעשתי־עשר שנה לפני חורבן בית ראשון וגלות צדקיהו, מאצילי בני אפרים המתבוללים בגוים, עוד בשבתם על אדמתם, כעדות נביאים הושע: „אפרים בעמים הוא י ת ב ו ל ל", ומה גם בהתערבם בגוים בארצות נכריות ורחוקות כשהגיעו „לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי". וכאשר כבשה בבל את אשור ואת כל מדינותיה הנכבשות, התחילו גולי עשרת השבטים הללו לחדור גם הם לבבל — ה„מטרפולין הכובשת", והמשיכו בה את חייהם הטמאים ושקועים בטמיעה ובהתבוללת, ולא השפעו כלל מאותו רוח־אלוה מלא לשד לאומיות ישראל שהביאו אתם גולי יהודה ממרכז האומה שבירושלים, ואשר כבר התחילו להשפיע על רבים מגולי אפרים הללו, בהתודעם כאחים בני־אב־אחד, בגלות משותפת לשניהם וכו'. ואת החלק הקטן הזה, שנשאר שקוע בטומאת הטמיעה מכנה יחזקאל, בצדק, בשם „ה ע צ מ ו ת ה י ב ש ו ת", כפי שמפרש אמורא אחד, לפי המסורת שבידו: „אלו בני אדם שאין בהם לחלוחית של מצוה". ויחזקאל שזה עכשיו בא מיהודה, הוא שניבא להם והכה בחזקה על מתרי לבם, והוא שהפיח בהם רוח־לאומי טרי ורענן, אדיר וחזק, בהשתמשו באותם המאורעות הפוליטיים שגרמו אז ל„קרע בל, קורס נבו", וממילא שמפלתו של „רישא דדהבא ורגלוהי דחסף", שבאה, כתוצאה ישרה, בעקב ההתקפה האלילית הראשונה והכפיה שהתערב שמרוותא עם „פולחנא דצלמא". ובזה נפקחו עיניהם המוכות בתבלול־ההתבוללות: לראות משוגתם ושיטתם המוטעת בבקשם ישע בהתבוללות וטמיעה וכו', והתחילו לשוב לעמם וללאומיותם בכל לבבם ונפשם. ולמרות הרקבון הגדול שהתחולל כבר באיברי גויה זו, עד שהיו נחשבים כבר למתים־לאומיים גמורים, דוגמת אותם „ד' חלקים שמתו (מיתה־לאומית שכזו) בשלשת ימי האפלה במצרים", ושבניהם אחריהם, דתן ואבירם וסיעתם לא פסקו מלהכריז את הסיסמא שלהם העבדותית־גלותית, אף בהיותם במדבר, לאמר: „ל א נ ע ל ה"! . . . הנה עכשיו, בדברי יחזקאל — „ח י ו ה ע צ מ ו ת ו י ע מ ד ו ע ל ר ג ל י ה ם ח י ל ג ד ו ל מ א ד" בריאים ושלמים בגופם ובנשמתם, ונתחדשו ימי נעוריהם בכחות רעננים מתחיית האומה השכה לאיתנה וכו' והם הם שעזרו להחלוצים, עולי־בבל הלאומיים היותר נלהבים, שעלו במספר „ארבע רבוא אלפים שלוש מאות ששים" (עזרא ב' ס"ד) כמשורטט שם בפירוש: „וכל סביבותיהם חזקו בידיהם בכלי כסף, בזהב, ברכוש, ובבהמה, ובמגדנות, לבד על כל ה ת נ ד ב" (א, ו.) שהרי לא יצויר, שמקומץ גולי־יהודה לבדם, שבשתי הגליות (יכניה וצדקיהו) לא היו יותר מעשרת אלפים נפש, ועלו אחרי כמה עשיריות שנים, יותר מארבעים אלף „א ך ו ר ק ח ל ו צ י ם", ושעוד ישאר המון רב בעל ערך מכריע שכזה, עד כדי ל„נשאם ולנהלם בכסף ובזהב ובבהמה וכו'", — דבר שהרבוי הטבעי, מסך קטן כמוהו, לא יסכון לזה לעולם.

זוהי הצעתי בכללה, ועכשיו לפרטיה:

„ר' אליעזר אומר: מתים שהחיה יחזקאל" — בדברות קדשו ובלהבות אמריו — „ע מ ד ו ע ל ר ג ל י ה ם" — מליצה נאותה מאד על מי ששב מחטאיו, כמד"א „וברכים כושלות תאמץ" (גבי איוב) — „ו א מ ר ו ש י ר ה" — בהתלהבותם הראשונה, כאורח גוברין יהודאין בתקוף אותם האכסטזה הלאומית, ואולם — „ו מ ת ו" שוב מיתה־לאומית, כעבור האכסטזה ונתקררו! . . . ממש כמו שאנו רואים גבי חלוצינו שרבים מהם חזרו לאחוריהם כעבור ההתלהבות הראשונה והתחילו להצטנן קצת . . .

„ר' יהודה אומר: א מ ת מ ש ל היה" — להאומה הישראלית בכללה: כי עוד תקום לתחיה, למרות הנפילים ששבו לקיאם . . .

„ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: ע ל ו ל א ר ץ י ש ר א ל" — להגשים בפועל ולממש את אהבתם לארץ אבותם — „ו נ ש א ו נ ש י ם" — ע ב ר י ו ת (כי לא־עבריות היו יכולים לישא שם . . .) ולא כשדיות ומואביות נאשדודיות וכו', במנהג האינטלגנציה אז . . . . — „ו ה ו ל י ד ו ב נ י ם ו ב נ ו ת" — נאמנים לארצם ולכל קניני האומה וכו' וכן חונכו באהבת העם והארץ וכו' לדורותם.

ור' יהודה בן בתירה, שכנראה מהמשך דבריו, היה מיוצאי חלצי אותם „מתים־לאומיים" שקמו לתחיה־לאומית על ידי יחזקאל כשמעו את דברי חכמי דורו מתעסקים בחקר עובדא הסטורית זו ותוצאותיה הכבירות לדורות, התרגש מאד ביחוד מדברי ההסטוריון הגלילי, הקולע יותר מכולם אל דיסקוס המטרה של אותה עובדא כמות שהיא, ובשביל זה „ע מ ד ע ל ר ג ל י ו" — ויקרא ברגש עז: „א נ י מ ב נ י ב נ י ה ם" — שכדבריך: שבו, ועלו לא"י, ונשאו נשים והולידו בו"ב וכו' — „ו ה ל ל ו ת פ ל י ן ש ה נ י ח ל י*) א ב י ־ א ב א מ ה ן" — כשנעשה כדבריך לבעלי תשובה ודייקן במצוות.

ברם, הארה היסטורית שכזו, יכול היה אך בר־גלילאה (ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי) להאיר ולהעיר, בהיותו מורגש טפי באהבת ארצו ועמו וכו' מסיעתן של יוחנן מגוש־חלב, שעמד בראש גבורי הגליל הלאומיים היותר קנאים ומשנלהבים, שלא חתו מפני לגיוני רומי, ונלחמו עמהם, באמת, ע ד נ ט ף ד מ ם ה א ח ר ו ן!

ומאד גם יוכל היות שכנוי־משפחתו של ר' יהודה „בן־בתירה" מרמז בהדיא על זה ע"ש שהיתה לפנים מ ב ו ת ר ה מגוף האומה, והוא מלשון „הרי־בתר" או „בין הבתרים". ואפשר שגם המשוכה עוד, זעיר שם, את יצר הטמיעה וההתבוללות שלה, ביחוד בשעת תגבורת ההיליניזם, לפני, ובשעת החשמונאים, ו„אבי־אבא דנן, היה הוא בעצמו משיורי מתיוני אנטיוכוס, אחרי שלההתבוללות האשורית והבבלית וכו' לא היה כבר עוד מקום, והוא הוא שחזר בו, „והללו תפלין וכו'".

ב.

ורבותינו התלמודיים שהיו קרובים בזמן ובמקום, הוסיפו עוד ביתר שאת ועוז להתעמק במאורעה היסטורי זה, והעלו גם כן: שיחזקאל השתמש באותו מקרה־ראשון לכפיה דתית והתקפת האליליות „לפלחא לצלמא", מה שלא היה, כאמור, כוותיה בעולם קדמון זה, והם משרטטים זאת כדרכם: „בשעה שהפיל נבוכדנצר לחמו"ע לכבשן האש, אמר לו הקב"ה ליחזקאל: לך ו ה ח י ה מתים בבקעת דורא' (סנהדרין שם). כלומר: אל תזניח את המקרה ושעת הקושר זו — הרגע היותר מסוגל להראות ולהוכיח למתים־לאומיים הללו את משוגתם בבטחם בסבלנותה הדתית של האלילית;

---

*) בעין יעקב מוקפת בשני קוים לבנה מלה זו „לי". ואולי המנסח בזה לשתי כוונות בבת-אחת; גם ל„אבי-אבא", כפי המסורת שבידו, ואולי — גם לו לעצמו.

שהרי עכשיו היא עורכת מדורות־אש למי שאינו משתחוה לצלם וכו׳, ופקעה איפוא סבלנות־דתית שלה, שהיתה מצטיינת בה ובאותה שעה נתעוררו בראש וראשון, אלו נזורי־אחינו שהתרכזו, כנראה בבקעת־ דורא — „וכיון שהחיה אותם״ — בתהיה לאומית זו, ונתעוררה בהם אותה סגולה, פסיכות של עם ישראל — להתעקש ולהתקומם לכל המתנקש בדתם ובלאומיותם — „באו עצמות״ — מכל צד ועבר — „ויעמדו על רגליהם ה י ל ג ד ו ל מאד״, בעקשניות בלתי מצויה כלל אצל גולי עמים אחרים, הבריהם בגולה זו, שהרי להם, היה זה אך ורק „איזה חילוף אליל באליל״ השכיח ומצוי אצלם תמיד . . . ובזה — „טפחו לו לנבוכדנצר על פניו״, והוכיחו לו: כי הדבר אינו כך כמו שדמה בנפשו: כי על נקלה „יפלחו לצלמא״ ויתערבו בגוייו . . . ובעבור זה — „צוה המלך ורמסום״ *) בכדי שטשטש את צורתם הלאומיות, ולהבליעם בעתו על ידי אותן הכשדיות שכבר התאהבו בהם, וכבר הן — „שופעות זבות מיופיים״ . . . ואולם בראותו עד כמה שגה ברומה, והם הזרו לעמם בכל תקף ועוז, ועוד „מטפחים על פניו״ . . . „באותה שעה פתח ואמר: אתוהי כמה רברבין! . . . מלכותיה מלכות עלם ושולטניה לדור ודר״! — ובזה התם הוא בעצמו בגושפנקא דמלכא דיליה על אותה תעודה של נצחיות ישראל ואי־השתנות צורתו!

ולא אך לנבוכדנצר הגוי, אלא אף לאותם המומרים מישראל שלא עמדו בנסיון ופלחו לצלמא, אף להם — „באו הגוים וטפחו להם על פניהם, אמרו: יש לכם (כה) אלוהי שבזה, ואתם משתחוים לצלם ? ?״

נהירנא, שגם בימינו ובזמננו תבאנה, וכבר הן באות, שמלות כאלו מצד הגוים הישרים בלבותם, הפונים למכיריהם מנזירי־אחינו, שרידי המתבוללים שבמערב אירופה וכו׳ בהתפעליותם: על שאינם עודרים במערכה אתנו יהדיו, לבנות את העם והארץ וכו׳, ועדיין הם עומדים במרדם ופלחין לצלמא דטמיעה והתבוללות וכו׳, שבזה הם אך מחייבי־גלות ומתרפים לפני אויביהם המכירים אמנם היטב באותו כח־אלוהי, שבאומתנו לקום ולהתעודד, ולבנות ולהבנות . . .

ג.

ואחרי כל אלה, צאו וראו, עד כמה לא נשאו רבותינו פנים אפילו לגדולי קדושי־האומה ואישי־מופת שבתקופה זו, ויבקרו אותם קשות, בלי שום משוא פנים, על שלא לקחו חלק אקטיבי באותה תנועת השחרור ויסוד־המעלה מבבל, שהתחילה אז, ושואלים הם רבותינו להלן בפרקין: „ורבנן להיכן אזיל ?״ — דניאל חמו״ע, כמו שמפורש רש״י שם — „אמר רב: ב ע י ן ה ר ע מ ת ו״. כלומר, עינם היתה רעה באותם שכבר הקדימים לפעול ולעשות, כגון: זרובבל ויהושע בן יהוצדק הכה״ג וכוונתיהון, ו„עין רעה״ זו טשטשה והמיתה בהם את הרגש הלאומי, והתקפלו בד׳ אמות של יראת שמים ופולחן דתי וכו׳, כאורח גוברין יהודאיין דתלאען . . . מבלי להשפיע עוד על מהלך הענינים הציבוריים והכלליים ובאותה תנועה כבירה של שיבת

*) כמסופר שם: „והיו בהן בחורים שהיו מגנים את החמה ביופיין, והיו כשדיות רואות ושופעות זבות וכו׳. וצוה המלך ורמסום. ועדיין שופעות זבות . . .״

גליות ובנין העם והאר״ן וכו׳, כראוי ל„אנשי־מופת״ שכמותם ועליהם יוצדקו מאד הדברים „בעין הרע מתו״. בבחינת „ודלא מוסיף — י ס י ף״ . . . „ושמואל אמר: ברוק טבעו״, וג״כ כפירש רש״י שם: „שטבעו את עצמם באותו רוק שרקקו אוה״ע במומרי־ישראל, כאמור, וחשבו: כי די גם להם במה שנתקדש שם שמים על ידם ויותר אינם מחויבים לעשות . . . „ור׳ יחנן אמר: עלו לארץ ישראל ונשאו נשים, והולידו בנים ובנות״. הנני מרכך קצת את הבקורת עליהם לפי אותה שאלה חמורה: „ורבנן להיכן אזיל ?״ — ואומר: שעלו לא״י וכו׳ ונשתקעו בחיים פרטיים ומשפחתיים, וממילא פסקה השפעתם המוסרות על הכלל. (דוגמאות אנו רואים גבי בני ביל״ו החלוצים הראשונים שלנו, שחדלו אף הם מלהשפיע כאשר אך התבססו ב„ראשון לציון״ וכו׳ ונעשו לבעלי־בתים עם ישדות וכרמים וכו׳). וביותר יבקרו את הארי שבחבורה זו: „ודניאל להיכן אזיל ?״ (אף מכאן ראייה שהכוונה במלת „ורבנן״ היא על חמו״ע חבריו.) „אמר רב: למיכרא נהרא רבה בטורא *) ושמואל אמר לאתויי ביזרא דאספסתא״; „ור׳ יוחנן אמר: לאתויי חזירי דמצרים״. ואזדו רב ושמואל לטעמייהו; רב דאמר על חמו״ע „בעין הרע מתו״, ואמר כזאת גם על דניאל חברם: שנצנצה בו רוח פסקנות בראותו אחרים עובדים כה במרץ לטובת העליה וכו׳ ויתמכר הוא לפעול ולעבוד לטובת ממשלת בבל, ועוד, יותר מכחו ויכולתו כגון — „למיכרא נהרא רבה בטורא״ שהוא מן הנמנע לפי מצב הטכניקה אז . . . ושמואל דאמר לעיל „ברוק טבעו״, ואמר גם עליו: שהשקיעו את עצמן בדברים פעוטים וחסרו ערך גדול, כמו: „לאתויי ביזרא דאספסתא״ הגדלה בא״י ההררית, ושזרעה בבקעת־שנער, היא בבל העמוקה והשטוחה, מעין: „התפשטות א״י בכל הארצות וכו׳״ . . . — ור׳ יוחנן גם פה מרכך קצת את הבקורת, ואומר: שהוא דניאל, הפיץ להמציא מקורות כלכליים חדשים על ידי שבחד־ילדות, ושיפור הגזעים בהרכבת מינים משל בתים מ„חזירי דמצרים״ . . . ומוסיף: שבכל כך השתקע ברעיון זה, עד שמוכרח היה להעבירם את הגבול בהשאי, ולהעלימם מעיני־פקיחא של שומרי הגבול — זוטרי אייתי בלא דעתייהו״ . . . והכל — בשביל להעשיר ולפתח את סחר בבל או פרס, „בעלת הצהרת ההצהרה של כורש״, אף על פי שכבר נצערה הצהרה זו, עד כדי „איסור העליה״ והבניה . . .

וזה לא פחות ולא יותר, מעין „ויבן ערי מסכנות לפרעה״, בשעה שפרעה לוחץ דוחק, מעיק ומהנק . . . ו„מעבודה זרה״ זו עדיין לא נקינו . . .

---

*) הגירסא „בטבריא״ ע״ש היא. שהרי טבריא נבנתה כד׳ מאות שנים אחרי זה, בימי הקיסר טיבריוס, ולא עוד, אלא שבטבריא אין שום צורך „למיכרא נהרא רבה״ בשביל ים־הכנרת.

מ. ד. אידלשטיין (טימישוארא).

דקדוקי מלים.

בהירחון „מחקרי לשון״ חוברת א׳ בפרק „דקדוקי מלים״ מעיר מר רשב״ם על המלה „תיבה״ בהוראת מלה, שמוצאה אינו יודע בדיוק ומביא דעת

המשערים שהנה מן „תב" הרתך בערבית. זאת היא גם דעת בעל „ערוך השלם" בערכו. אבל רבו"כ מבקש פתרון אחר למלה הזאת ואומר שהמלה נקראת „תיבה" מפני שכל האותיות של מלה אחת כאלו מקובצת בתיבה. (נצני הדקדוק, תרגום רבינוביץ, תל־אביב תרפ"ו).

לדעתי ההשערות האלה אינן מבוססות כל צרכן והעובדא שהבטוי הזה נמצא כבר בספרות הכי עתיקה שאחר כה"ק, בתלמוד, מדרש ומסורה, מאלץ אותנו לבקש פתרון יותר עולה על הדעת למלה הזאת.

והנה נראה לי שמוצא המלה הזאת הנהו המלה היונית Typ אשר ביסודה הונחה אמנם על סמנים שנתהוו ע"י הכאה, אבל אח"כ הישאלה גם על המושגים „אות" ו„כתב" ובראשונה הבע **תבה** בחלוף אות ב„ב" הזקה, ואחרי כן, כאשר כתבו המלה בלי נקוד, כתבו אות „י" במקום החירק. ואחרי ש„בגד כפת" אחרי „א' ה, ו, י" הן רפות, נשמט הדגש מן ה„ב" והמבטא העקרי נשכח וככה נקראת המלה **תיבה** לפי שאותיותיה דומות למלה הזאת שהוראתה: ארגז. ואין לתמוה על חילוף האות בב, כי חלופי אותיות כאלה הם שכיחים הרבה במלים זרות שהעתקו לעברית, כמו המלה „דפוס" שהנה בלי ספק מן Typ היונית ועוד הרבה כאלה.

ראיה לדברי הנני מוצא ב„תשבי", שאת דבריו מביא גם רשב"ם במחקרי לשון, ה„תשבי" אומר שבמלה תיבה אי אפשר להשתמש רק בהוראת מלה כתובה, אבל לא מובעה בשפתים. והנה גם Typ מורה רק אות מודפסת או כתב, אבל לא מלה מובעה בחתוך האותיות.

הרב צבי הלוי איש הורוויץ (דרעזדן).

הרופא ר' משה פישלש הי"ד.

הרופא ר' משה פישלש הי"ד, נולד בקראקא ערך שנת רס"ה, ונשרף שם על קידוש השם ערך שנת ש"ב. הוא ואבותיו היו מגדולי נכבדי עיר קראקא ומן מנהיגיה. זקינו אפרים פישל בן משה בא בראשית מאה השניה לאלף הששי ממדינת אשכנז עירה קראקא וישב שם. הוא היה עתיר נכסין, מנטילי כסף ואילי הזהב, אשר היה לו שמה מסחרים גדולים וחשוב אל הרשות, ראש ומנהיג בעירו וקצין עם. ולו ארבעה בנים, אשר שם האחד יעקב ושם השני יהושע, השלישי משה, והרביעי אשר התנצר והיה נקרא בשם מומרותו סטעפאן, ויען כי היה חשוב אל המלכות ומגדולי היהודים אשר בקראקא, בעבור זה עמדה בשעת טבילתו (טויפפאטין) אליזאבעט הותנתו של המלך. וימת אפרים פישל בן משה בעיר קראקא ערך שנת ר"ל לפ"ק.

מכל בניו היה בנו השלישי משה הגדול והנכבד מכולם, אשר ירש את שררתו וכבודו ורוב עושרו. הוא ר' משה, המכונה על שם אביו משה פישלש. כמו אביו הוא היה ג"כ ראש ומנהיג בקראקא, והתום בראש מנהיגי העדה על התעודה אשר נתנה להרשות בשנת רמ"ה (1485) שאין לשום יהודי מעיר קראקא לעסוק

במסחר בשים מיני סחורות ופרקמטיא למען למכרם לנוצרים. כמו אביו היה הוא ג"כ עתיר נכסין, מלוי בריבית למלכי פולין קאזימירז הרביעי, ויאן אלבערט ומוכסין מטעם המלך והשרים, לגבות את מסי היהודים מן מדינת פולין הגדולה. בישנת רנ"ט (1499) התלוננו יהודי פולין הגדולה לפני ההשמון (קארדינל) פרידריך, ארכי הגמון (ערצ־בישאָף) של עיר גניזן, וגם לפני ההגמון (בישאָף) של עיר קראקא, כי משה פישלש לקח מהם ארבעים פלורין יותר מה שהיה מגיע מהם. בשנת רס"ג (1503) הכר יחד עם אחיו יעקב את גביית המסים מגליל לונטשיץ (Leczijce) ואת מכס הגבול של עיר סאָכאָטשוב. וימת משה פישלש בקראקא ערך שנת רס"ה לפ"ק.

ולו אשה גדולה והכמה עד מאד וקרובה אל המלכות, וישמה רחל (או רעכיל) אשר גם אחרי מות בעלה עסקה יחד עם בנה יהידה אפרים פישל בעסקי הלואות לבית המלך ורוזני המדינה. בישנת רנ"ט כאשר נגרשו היהודים מעיר קראקא, וניתן להם רישות לגור רק במגרש קאזימירז הסמוך לקראקא אז קבלה היא רשיון מאת המלך קאזימירז הרביעי לגור בקראקא כבראשונה עם בני ביתה באין מפריע. והיא ילדה למשה שתי בנות ובן, בתה הראשונה מרת אסתר היתה אשת הגאון ר' יעקב פולק. בשנת רס"ה (1505) נתנה לבתה ולחתנה ר' יעקב פולק בית הסמוך לביתה במתנה, בתנאי שלא ימכרו אותו לשום אציל ולא לכומר. — בתה השניה מרת הענדיל היתה אשת הרב הגאון המקובל מו"ה אשר אבד"ק קראקא (זקינו של הגאון מהר"ם מלובלין).

בישנת רע"ט כאשר נתעוררה ישאלת הרבנות בעיר קראקא, אז נחלקו הדעות, קצתם נטו אחרי רבם הראשון ר' פרץ (אולי הוא המובא בסוף ספר היוחסין מן הרמ"א) אשר כבר שמש שם ברבנות כשליש שנים, ואחרים נטו אחרי ר' אשר חתנו של משה פישלש מקראקא ושל אישתו הגבירה המקורבת למלכות מרת רחל (או רעכיל) ובכן נפלגו העדה לשני מחנות. הדבר הובא לפני המלך זיגמונד הראישון, וביום 25/5 שנת 1519 (רע"ט) יצא דבר מלכות כי יכולים למנות שני רבנים בקראקא, ובכן נפרדה העדה לשתי קהלות עם ישני רבנים בראשם, קהל עדת אנשי ביהם ור' פרץ אב"ד בראישה, וקהל אנשי פולין ור' אשר לעמיל חתנה ישל רחל אב"ד בראישה. על ידי חליקת הציבור הזה פרצה שוב מריבה ומדון אודות בית הכנסת בקראקא לאיזה עדה הוא שייך, ומי יש לו רשות להשתמש בו ולבוא להתפלל בתוכו. ויגישו את עצמותיהם לפני המלך זיגמונד הראישון, ביום 5/11 שנת 1519 יצא ישוב דבר מלכות כי לעדת של בני פולין אשר הרב אשר החתן רחל עומד בראשה, להם משפט הבכורה לבוא להתפלל בתוכו, ואין לבני קהל עדת אנשי ביהם אשר הרב פרץ עומד בראשה, רשות לבוא שם להתפלל בלתי רשית הרב אשר וקהל עדתו, יען נודע ע"פ עדים נאמנים, כי בני קהלה הפולנית הקימו מכספם את הבית הזה, עוד בטרם באו אנשי קהל עדת אנשי ביהם לקראקא, וגם כי רק הם מרתקנים אותו בכל פעם מהונם ורכושם. השתי הקהלות הנפרדות עם ישני רבנים בראשם היו בקראקא עד ראשית מאה הרביעית לאלף הששי.

בנו של משה פישלש היה אפרים פישל מקראקא, הנולד שמה ערך שנת ר"ל וימת שם ערך שנת ר"ץ. כמו אביו היה הוא ג"כ מוכסן, וחוכר, וגובה המסים מן היהודים של מדינת פולין הקטנה חוץ מעיר קראקא הבירה, כי בישנת רע"ב (1512) חכר את גביית המסים מן מדינת פולין הקטנה לבד עיר קראקא הבירה, מאת המלך

זיגמונד הראשון. אולם היהודים היושבים במדינת פולין הקטנה מרדו בו, ולא רצו לשלם לו את המסים המגיעים מהם, בעבור זה פשט את הרגל, כי לא היה יכול לשלם להמלך הסך אשר היה מגיע ממנו, ומה שהיה מחויב לתת להמלך עבור מסי היהודים, והיה רוצה לברוח חוץ למדינה, אך ע״י השתדלות של אשתו חוולא אשר היתה מקורבת להמלכה בונה אשת המלך זיגמונד הראשון נשאר במקומו, והוא ואשתו חוולא קבלו זכיות מאת המלך, שרק המלך בלבד יכול לדון אותם מה שנוגע אליהם, ואין לשום אדם רשות לתבוע אותו לדין לפני בתי המשפט אשר בארץ.

כאמור היה לו לאפרים פישל בן ושמו משה אשר היה נקרא ע״ש אביו בשם משה פישלש, הנולד בקראקא ערך רס״ה ונשרף שם על קדוש השם — בטח ע״י עלילה כי ביזוי להם קדשם או דתם — ערך שנת ש״ך. הוא למד את חכמת הרפואה באחת בתי האוניוורזיטאטים אשר באיטליא ונכתר בתור רופא. הוא היה רופא אצל אצילי מדינת פולין, וביוחד אצל הארכי הגמון (ערצבישאף) פיטר מעיר פוזנא. אשתו אסתר בת ר׳ מנחם הכהן היתה מקורבת להמלכה בונה אשת המלך זיגמונד הראשון, בעבור זה פטר אותו המלך בשנת רפ״ג (1523) מכל מסים וארנונות עבור הצטיונותו בחכמת הרפואה, ומחיותו הוא רק מחכמה זו. בשנת ר״פ נמצא חתימתו יחד עם הדיין ר׳ שמואל ב״ר פנחס הלוי, על פסק דין והחרם אשר כתב דודו הגאון ר׳ יעקב פולק על הגאון ר׳ אברהם מינץ מפדואה (ראה בסוף ספר דעת קדושים). ואחרי מות דודו ר׳ אשר לעמיל אבד״ק קראקא הנפטר שמה ערך רצ״א, נתמנה הוא למלאות מקומו שמה, ונתאשר בחירתו גם מטעם המלך ביום 30/7 שנת 1532 (רצ״ב) להיות רב לקהל עדת אנשי פולין בקראקא, ביום 12/12 שנת ש״ב (1541) מינה אותו המלך יחד עם הגאון ר׳ שלום שכנא אבד״ק לובלין לרבני כוללים רבני המדינה על מדינת פולין הקטנה, ומדינת רוסיא ופודוליה היא גליל לבוב, והוא היה רב הכולל רק על שני גלילות דהיינו גליל קראקא וצוזמיר, ונשרף על קדוש השם סמוך לעת ההיא בעיר מולדתו קראקא (ראה כל זאת בהאשכול ח״ו 211—216. ובירחון היו״ל בברסלא שנת 1913 עמוד 59—73, 196—210).

בנתי בספרים.

רשימות ביבליוגרפיות ודברי בקרת.

ספר **חלק יעקב** . . . א) חלק הפלפולים ב) חלק הנאומים . . . חברתי אני הק׳ י ע ק ב א ב י ג ד ו ר האבד״ק דראהביטש—בוראסלאוו יצ״ו. פיטרקוב מסודר בדפוס של ר׳ חנוך הענין . . ‏.[illegible] פאלמאן . . . תרפ״ט. 74, 193 עמודים *4.

בחלק הפלפולים ל״ז מאמרים בחריפות והדודים. ובחלק הנאומים ג׳ דרשות על היהדות ועל ההבדל שבין ישראל לעמים. בהפלפילים ימצאו חפץ היושבים

בד' אמות של הלכה, ובהדרושים המטפלים גם בהויות העולם. הדפוס והנייר מן הטוב.

ואף כי אין דרכי ל פ ל פ ל על פלפולים — לא אמנע להעיר על בנינו של המחבר „יד שאול" בטעמו של אבודרהם, דכל הא דאשה פטורה ממצות עשה שהזמן גרמא הוי משום שמשועבדות לבעליהן, ועפ"ז דן בסברא חדשה דמצוות כאלו שגם הבעל מצווה עליהן ובמה שעושה האשה הן פוטרות את הבעל מעשיית המצוה בכה"ג אינן פוטרות ובזה תירץ קושי' התוס' קידושין כ"ט ע"א דהא דצריך אותו ולא אותה הוי משום דמילה לא הוי מ"ע שהז"נ משום דהנשים פוטרות הבעל והו"א דהייבות יעו"ש. [כן הביא המחבר דילן בהערותיו למכתבי תהלה בריש ספרו בצד 55]. הרואה בפנים בדברי אבודרהם (הוצאתנו עמוד ק"ז) שכתב בזה הלשון: „והטעם שנפטרו הנשים ממצות עשה שהזמן גרמה, לפי שהאשה משעבדת לבעלה לעשות צרכיו ואם הייתה מחוייבת במצות עשה שהזמן גרמה, א י פ ש ר שבשעת עשיית המצוה יצוה אותה הבעל לעשות מצותו. ואם תעשה מצות הבורא ותניח מצותו, אוי לה מבעלה, ואם תעשה מצותו ותניח מצות הבורא, אוי לה מיוצרה, לפיכך פטרה הבורא ממצותיו כדי להיות לה שלום עם בעלה. וגדולה מזאת מצאנו שהשם הגדול הנכתב בקדושה ובטהרה נמחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו". הרי ברור מללו כי מ ט ע ם ח ש ש ר ח ו ק ש„אפשר שבשעת עשיית המצוה וכו'" פטרה התורה ממצותיו מפני השלום, וממילא אין כאן שום סברא לחייבה, לא כשהיא פוטרות את בעלה מעשיית המצוה, ואף לא כשבעלה אומר לה בפירש שתעשה המצוה ומוותר על עבודתה בשבילו, וגם לא כשאין לה בעל — אחרי שחששה תורה אף ל ח ש ש ר ח ו ק, מפני המחלוקה, א ו ל י יצוה לה בעלה לעשות רצונו. ולחנם כל אריכות של מחברנו בהערתו שם.

הגדה של **פסח** הוצאה אמנותית ומדעית עם באור עברי חדש מאת ה. א. ק פ ל ן. הוצאת סטאר היברו בוק קאמפאני . . . ניו־יארק תרפ"ו. [חמ"ה] **141** עמודים עם **6** ציורים ו**2** מפת ארץ־ישראל.

תכן: ההגדה, פסח ירושלים, סדר קרבן פסח בזמן שבית המקדש היה קיים, חגיגת פסח בירושלים בימי הרומאים, ה„פסח" אצל השמרונים, פסח בתפוצות הגולה, פסח קוקז, פסח תימן, הפסח להלכותיו: שבת הגדול, בדיקת חמץ, מכירת חמץ, תענית בכורים, פסח ראשון, מצה שמורה, ספירת העומר, הלכות פסח, בדיקת חמץ, בעור חמץ, הלכות הסדר, נוסח ההגדה, רעמסס השני. מספר הציורים האורנמנטים הוינטות ועטורי האותיות שבעים וששה.

אין לך בית ישראל שאין ההגדה של פסח מצויה בו. וברוב הבתים היא ביד כל אחד ואחד היושב על הסדר. ומפני שהיתה לספר רומ"ל — למכרה בזול — לא דקדקו המו"ל על תוכנה, ומכל שכן על תארה, להוציאה בהוצאה מוגהת, מבוארת ואמנותית. בההוצאה שלפנינו יצא המו"ל ידי שניהם. הנייר מן המשובח, הדפוס זך ובהיר והציורים משביעים את העין — והבאור בלשון צח וקל, ומספיק לקטן וגדול. אם כי במדעיותו יש לשדות נרגא — אין למעט את מעלתו ותפקידו בבית ישראל התורני.

ספר דבר אליהו חלק ראשון, כולל חמשים דרושים לפרשיות התורה בראשית שמות. מאתי אליהו אהרן מיליקובסקי־סאמונוב... בית דפוס אפרים סטרוד ובניו, תל אביב, ארץ ישראל שנת תר״ץ, 2, 440 עמודים ‎*8.

הרב המחבר היה מלפנים רב בגרייעווא וחרקוב ברוסיא וכעת תושב עיה״ק תל־אביב בארץ ישראל. ועתה שהצליח ה׳ חפצו בידו להתפטר ממשרת הרבנות ועוד זכהו ה׳ לבא אל ארצנו הקדושה, נגש לסדר ספר מיוחד להדרושים שלו. הדרשות שלפנינו מעין הדרשות של הרבנים שמתאמצים לפרש את המקראות והמדרשים „בבחינות והקדמות״ — אמנם יודע המחבר דילן להרציא את דבריו בסגנון ספרותי, בלשון צח ובהיר. יש בספר זה גם דרשות למופת — כמו הדרוש (כ״ט) „מלחמת עמלק עם ישראל״ והדרוש (מ״ט) „שני לוחות הברית״ — שיוכל להשתמש בהם גם דרשן ברוח הזמן הזה. הספר נדפס בהידור ובדיוק.

ענג שבת מאמר מתוך כתבי הגאון ר׳ שמשון בר׳ רפאל הירש ז״ל. (רב בפרנקפורט ענ״מ). תרגום חפשי מגרמנית מאתי אליהו אהרן מיליי־קובסקי מחרקוב. תל־אביב תרצ״א. (דפוס א. סטרוד ובניו, תל־אביב) 68 עמודים 12.

מאמרו של הרב הירש ז״ל בגרמנית שנאמר לפני ששים־שבעים שנה על שמירת יום השבת לאחיו בגרמניה, הוא דבר בעתו לנו בכל הגולה ולהו בארצנו הקדושה. המתרגם עשה מלאכתו בהצלחה, ואם כי באיזה מקומות הרשה לעצמו לשנות מן המקור וגם להוסיף עליו — משנה ראשונה לא זזה ממקומה. לפני המאמר הקדים שיר מר׳ יהודה הלוי (ראה דיואן ספר הרביעי חלק ראשון מוגה ומבואר ע״י הרב חיים ד״ר ברודי, ברלין תר״ץ) — „שבדבריו המעטים והנמרצים האלה של המשורר באים לידי בטוי כמה מרעיונות שבמחברת הזאת״.

מי יתן שהדברים שיצאו מפי הרב הירש ז״ל, ונתחדשו בלשוננו הקדושה ע״י רב גאון וסופר מומחה — יכנסו אל לב הקורא ויעשו פרי...

פניני הזהר... מלקטים על ידי נחמיה שמואל ליבאוויטש... הוצאה חדשה בתקונים והוספות, בהוצאת בית מסחר והוצאת ספרים „דרום״. ירושלים, תרצ״א. (דפוס „הספר״ ירושלים) 156 עמודים 8.

רבי נחמיה שמואל ליבוביץ זכה לשתי שלחנות — תורה וגדולה במקום אחד. „סוחר הרוץ היה האיש שנים על שנים באבנים טובות ומרגליות, טביעת עינו עמקה להבחין ולהבדיל בין זוהר לזוהר ובין נוגה לנוגה, ובאותן שנות מסחר ומשא ומתן הקדיש האיש את עצמו לתורה והכמת ישראל. בשוק המסחר התפרסם כסוחר חרוץ ומומחה וב„שוקא דרבנן״, בין חכמי ישראל וסופריו, יצאו לו מוניטין בספריו ובמחקריו שכתב והוציא בספרים מיוחדים ובמאספים שונים. ובעוד הרנ״ש ליבוביץ עומד ומסתכל ומתבונן, לשם משא ומתן, על זוהר הפנינים והנה נתגלו לו פניני הזוהר ומכיון שנתגלו לו זכה בהם, קנה אותם בראיה ויאסף מהם מלא חפניו ויחרוז אותם מחרוזות־מחרוזות והנה, לפנינו ספר חדש — פניני הזוהר!״ (מהקדמת המו״ל הרה״ח מר מיכל רבינוביץ).

אלה הפנינים חלק המחבר לשלשה חלקים — ולכל חלק שער מיוחד — החלק הראשון כולל המשלים והפתגמים; החלק השני, אפיגרמים ואמרי נועם; החלק השלישי, פתגמים דאורייתא מסודרים לפי הכתובים ופרשיותיהם. במקומות שהפתגמים צריכין פירוש וביאור, פירש בסוגרים, מדברי הזהר עצמו במקומו. כנוס החומר והסדור מעשה ידי מומחה לאותה מלאכה — יהי כחו ברוך.

התוצאה משובחה ומהודרה.

דרייסיג דורות אידען אין פוילען. פון דער ערשטער צייט, וואס אידען זיינען געקומען וואוינען, ביז צום לעצטען „מיאטעזש". פון ג ר ש ם ב א ד ע ר. ניו־יארק 1927. (דפוס אריאס פרעס ניו־יארק) 16, 496 עמודים *8.

נרשם ב א ד ע ר — סופר עברי מפורסם — נשא בלבו לכתוב את „דברי ימי ישראל בפולין" על פי המקורות אשר נקבצו על ידו. וכיון שראה במשך עבודתו שהרבה „קופצים" על מציאה זו — הניח המקום לאחרים להתגדר בה. אמנם כאשר נתגלגל המחבר לאמריקה ונעשה סופר לה„טאגבלאט" הניו־יורקי, הרכין ראשו לבקשת רבים, לפרסם את החומר שבידו בנושא זה. אולם חשב ביחד גם לשלם חובו לגבי עתונו — על כן פרסם את עבודתו זו בה„טאגבלאט", בפרקים־פרקים מדי שבוע בשבוע, ואח"כ חברם לספר שלם. מובן ממילא ששוב יצאה עבודתו מכלל ס פ ר ל מ א מ ר י ם ע ת ו נ א י ם. ונדחה ה ע ב ר י ת מפני ה י ה ד ו ת. וכך נשתנתה עבודה חשובה ורבת־ערך מספר־להוקרי־היסטוריה לספר־לעם. אמנם עלינו להודות לו גם בשביל זה — שנתן ל ה ע ם פרקים נכבדים מההסטוריה של היהדות הפולנית, הנקראים בעונג רב ובאינטרסיה גדולה. ספרו זה נערך ברוח ישראל לאומי ומסורתי — הוא מראה גם נטיה לחסידות — אמנם חבה יתירה נודעת לו גם להעם הפולני...

ספר **לשד השמן** כולל ביאורים ופלפולים בש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים, ונלוה עליו קונטרס **לקדושת** המקדש, בו יבואר אם יש היתר כניסה בזה"ז למקום מקדש. חובר בעה"י . . . שמואל דוד . . . לעווין (שד"ל) מזאברעזע מחוז וואלאזשין. ווילנא בדפוס והוצאת ספרים מ"ץ. . . תרפ"ט לפ"ק. (4) 118 עמודים, *2.

אחרי טילו בגן ההלכה — במ"ג סימנים בענינים שונים על ארבעת חלקי הש"ע, קדשים וטהרות — והעניקנו בפלפולא חריפתא לחדוד בעלמא, הוא נושא ונותן בשאלה שהזמן גרמא — בקונטרסו „לקדושת המקדש" — בנוגע לאיסור הכניסה למקום המקדש בזמן הזה. בהקדמה לקונטרסו הוא מתאונן: „ישנו מקצוע אחד בספרות התלמודית שכל המחברים כהראשונים כן האחרונים הזניחוהו ולא שמו אליו לב, אף כי המקצוע הזה כל כך יקר וחביב לנו, השאלה כל כך מענינת אותנו, יען כי היא נוגעת למקום מקדשנו, בית תפארתנו ומחמדנו מאז. בהשאלה אם יש היתר כניסה בזה"ז למקום המקדש רק מחברים מעטים דנים בה, וגם זה בדרך אגב. ואם יבא המתענין בשאלה זו לעיין באיזה ספר קשה לו למצוא ספר שדן בענין זה. כי גם הספרים המעטים שנושאים ונותנים בשאלה זו הם ספרים, יקרי המציאות שקשה להשיג אותם, וגם לא נדע איזה מחבר דן בשאלה זו. כי הר"י קארו בעל הש"ע לא הביא דין זה בפסקיו

רק הרמב"ם, ובעהמ"ס שערי תשובה ובעהמ"ס פתחי תשובה חברו ספריהם רק על ד' חלקי הש"ע ולא הביאו בספריהם מראה מקום וציון על הספרים המטפלים בשאלה זו, והשאלה הזאת היא שאלה „בוערת" בפרט בזמננו זה אתחלתא דגאולה וקיבוץ גליות . . .

גם את ההלכה הזאת הוא מברר בדרך משא ומתן של פלפול ומתוך בירורו ופולמסו עם הרב המתיר בעל „שער דלתי לבנון" בהירחון ההד תרפ"ח נתבאר לו „דלדעת הרמב"ם דפוסק כמ"ד קידשה לע"ל אי אפשר להתיר הכניסה למקום המקדש בזה"ז, ואי אפשר לסמוך על הני טעמי דהתירא של הרב המחבר „דלתי לבנון" . . .

ספר **חוט המשולש** על מסכת אבות המכיל ביאור רחב ומספיק, פירושים... על רוב דברי הז"ל במסכת זו... הגיוני רוח שלשת המחברים: א) הרבני... אלעזר שמחה בונם גינז ז"ל... ב) בנו הרב... משה גינז ז"ל אבדק"ק באדראנ־קערעסטור תע"א. ג) המו"ל בנו ממלא מקומו... חיים אלטר גינז (שלעזינ־גער)... ספר ראשון. שנת „ברכת חיים" [תר"ץ] לפ"ק. נדפס בדפוס של יהושע יהודא גלאנץ טארנא, סלאוואקיי. 25, 1, 174 ע' *8.

הפירושים בספר זה נאמרו ונשנו בדרך הדרשנים שבדור הקדום. אבל יש בהם די חומר גם לדרשני־זמננו. דברי המו"ל בנו הממלא מקומו נכתבו בסגנון צח ובהיר. ובהקדמתו הוא נותן לנו תאור־עצב מחיי צער ויגון של אביו הרב — אשר היה מפירסם לגאון, ביחוד במקצוע הלכות גטין.

אייביגע אמת'ן פון ספרים און פונם לעבען. קליינע מעשיות און שארפע באמערקונגען פאר כל־ערליי גרויסע קינדער פון גרשם באדער. 1927 (בדפוס „אוניאן" וויען) 304 עמו'. *8.

לעת זקנתו עלה במחשבה לפני המחבר לאסוף מ„המובחר" שבכתביו. בספר הזה הוא נותן לפנינו פרקים נבחרים מהשקפותיו — אשר יש דרשו אותם לשבח ויש דרשו אותם לגנאי. הוא מוסר אותם להקורא — בידו לקרבם ובידו להרחקם...

ספרו נחלק לארבע מחלקות: 1) „מעשיות מן החומש — כמו שספרתי אותם לילדי". 2) „מה שהייתי אומר, לו הייתי מגיד — והייתי דורש ברבים". 3) „אישים מפורסמים". 4) „אמיתיות הזקוקות להוכחות".

המעשיות מן החומש הוא מרציא בסגנון נעים ובתאורים נפלאים. ביחוד מעשה־אומן המאמר „און אז איהר ווילט, איז די א געשיכטע א ביסעל אנדעריש . . ." בדרשותיו יוכל להשתמש גם מגיד פרופיסיאנלי — ועוד יותר ממה שכתוב שם כתוב בין השיטין . . . בלי כחל ובלי שרק הוא משמיע את דעתו על אישים מפורסמים (ביניהם: בירנבוים, יעבץ, דוד גורדון, יחיאל מיכל פינס, ואחרים). החלק האחרון כולל מאמרי פולמוס בענינים העומדים על הפרק, כגון: „היהודי של העתיד"; „האם יוכל הגר להיות לאומי?" „הפוליטיקה שלנו על אדות היהודים בפולין". וכדומה.

כדאי הוא הספר הזה להתעניין בו.

הרב חיים יהודה עהרענרייך.

רק על
מטפלים
גאולה

ביר